

ANUL XIV. No. 29-30.

Ianuarie-Iunie 1919.

BULETINUL

SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

PUBLIKAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

Sub îngrijirea D-ului

CONSTANTIN MOISIL

PROFESOR SECUNDAR, NUMISMAȚ-AJUTOR
AL ACADEMIEI ROMÂNE

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE **F. GÖBL FII**
19, Strada Regală, 19

1919.

C. 3744.

PROBLEMELE NUMISMATICEI IN ROMÂNIA-MARE

de CONST. MOISIL.

După o întrerupere de aproape trei ani, provocată de marele război pentru unitatea neamului, revista noastră reapare în împrejurări excepționale.

Sfortările supra omenești făcute de întreg poporul românesc pentru a-și realiza idealul național, urmărit de atâta timp și cu atâta îndârjire, au dat rezultatul dorit și astăzi ne găsim uniți într'un singur stat toți frații de același sânge.

O muncă încordată vom trebui să depunem ca să consolidăm noua stare de lucruri; prefaceri radicale sunt de prevăzut în toate ramurile activității noastre; forțe noi și idei noi vor veni în număr tot mai mare să conlucreze la propășirea României-Mari.

Știința numismatică nu va putea rămâne în afară de mișcarea generală de progres. Avântul ce această știință l-a luat în alte țări și buna îndrumare ce a primit la noi în ultimii ani, sunt garanții sigure că și ei îi este rezervat un viitor strălucit în țara tuturor Românilor.

De altfel de multă vreme numismatica a devenit o știință de sine stătătoare în grupul științelor istorice, iar legăturile ei strânse cu istoria politică și culturală a omenirii, cu istoria dreptului și economia politică, cu geografia și cronologia, cu eraldica, sfragistica, și metrologia, îi definesc nu numai situația de știință independentă, dar și marea ei utilitate practică.

La noi, ca și în alte țări, monetele au fost considerate mai mult din punct de vedere al înfățișării lor exterioare, ca documente istorice sau ca lucrări de artă. De aceea numismatica a fost privită de cei mai mulți ca o știință de amatori, ca o ramură a arheologiei. Dar monetele au fost în toate timpurile în primul rând instrumente comerciale, mijloace de schimb, cari au determinat și favorizat propășirea economică a popoarelor. Deci ele trebuie studiate și din punct de vedere al valorii lor intrinsece, al circulației lor, al rolului ce au avut în dezvoltarea economică a omenirii.

Numismatica nu cuprinde numai *știința monetelor*, adică studiul

tipurilor, inscripțiilor, stemelor, s. a. de pe monete sau al măestriei artistice cu care sunt lucrate, ci și *istoria monetară*, care studiază monetele ca factori economici, ca bani.

De aceea valoarea acestei științe pentru cunoașterea istoriei și culturii omenеști este cu mult mai mare de cum se crede în deobște și locul ei în mijlocul științelor istorice este unul din cele mai însemnate.

Pentru noi Români, prea puțin bogați în izvoare literare și în monumente pentru cunoașterea tercutului, numismatica are o importanță excepțională, care devine și mai evidentă astăzi, când câmpul de activitate al acestei științe s'a lărgit, prin întregirea statului nostru cu țările surori, de atâta vreme înstrăinate.

Transilvania, Bănatul, Bucovina și Basarabia sunt depozite nescacate de monumente monetare, menite să contribuie într'o largă măsură la lămurirea numeroaselor puncte întunecate din istoria noastră. Dacă monete antice grecești și romane s'au găsit în cantități foarte mari în toate aceste țări surori, în schimb Transilvania și Bănatul au dat la iveală și un număr foarte însemnat de monete barbare, cari sunt cele mai interesante și cele mai autentice monumente ce ne-au rămas dela îndepărtații noștri strămoși, Dacii. Valoarea acestor monete pentru cunoașterea istoriei culturale a Dacilor este neperetuită.

Transilvania mai este patria unei monetării provinciale romane, care deși nu a funcționat mult timp, totuș a bătut numeroase serii de monete: monetele provinciei Dacia.

Pentru numismatica medievală țările surori au deasemenea o mare importanță. Pe litoralul Basarabiei se aflau cele două mari centre comerciale dela Marea Neagră: Chilia și Cetatea Albă, cari au mijlocit în cursul evului mediu negoțul orașelor italiene cu răsăritul. În Bucovina, la Suceava, a funcționat vechea bănărie a Domnilor moldoveni, iar în Ardeal se pare că au bătut monete unii dintre Domnii munteni. Aceste trei țări au mai fost în evul mediu și până târziu în timpurile noi, regiunile cari au mijlocit comerțul Țării-Românești și al Moldovei cu țările din apus și răsărit, pe aci treceau drumurile comerciale cele mari, pe teritoriul lor erau punctele vamale cele mai importante. Nu este deci de mirare că s'au găsit acolo numeroase tezaure de monete românești și de monete străine ce au circulat la noi pe vremuri.

Din cele spuse până aci oricine-și poate da seama, cât de mult s'a lăgit câmpul de activitate al numismaților noștri și câte probleme noi se pun pentru toți cei ce se vor ocupa de acum înainte cu această știință.

De sigur că problema capitală rămâne tot adunarea monumentelor monetare, dar acum ea se pune pentru întreg teritoriul românesc. În această privință trebuie să menționăm, că cea mai mare atențiune trebuie să-se dea și de acum înainte descoperirilor de tezaure monetare. Ele sunt de regulă depozite de bani din vremea când au fost îngropate și ne oferă o mulțime de informațiuni cu privire la monetele cari s'au bătut ori au circulat în anumite epoce la noi.

În țările de curând alipite și cari până acum au fost sub regimul unci culturii străine, descoperirile monetare au intrat de cele mai multe ori în mâini străine și deci au rămas neutilizate pentru știința noastră. De altfel cărturarii străini au avut totdeauna principiul, de a denatură sau chiar a nimici orice monument sau document, care ar fi putut dovedi existența poporului sau culturii românești în Dacia. De aceea până acum nu s'a publicat decât prea puține informații despre tezaurele monetare găsite în Transilvania și Bucovina, și nici nu putem avea prea mari speranțe să găsim tezaurele monetare de proveniență din aceste țări și cari în loc a fi fost lăsate spre păstrare în muzeele provinciale, au fost trimise muzeelor centrale diu Budapesta sau Viena. În sfârșit cărturarii români din aceste țări nu s'au interesat aproape de loc până acum de monumentele monetare, așa că ei n'au adus în trecut decât foarte puține contribuțiuni la studiul numismaticei noastre.

Mână în mână cu adunarea monumentelor monetare trebuie să meargă adunarea materialului documentar privitor la istoria monetară: privilegii și convenții monetare, ordonanțe vamale, tarife despre variația cursului monetelor în diferite timpuri, acte privitoare la dreptul monetar, la metalele monetare, etc. Și din acest punct de vedere țările alipite ne vor aduce mari foloase. Arhivele lor bogate ne-au furnizat și până acum documente de acest fel, iar dacă se vor întreprinde cercetări mai întinse, cari să aibă în vedere și numeroasele arhive particulare de acolo, putem spera într'o creștere surprinzătoare a materialului documentar privitor la chestiunile noastre.

Se înțelege că pentru a asigura colecționarea monumentelor monetare, ca și a materialului documentar, este nevoie de o acțiunea

bine organizată și bine îndrumată, care să îmbrățișeze cu acelaș interes și cu o statornică preocupare întreg teritoriul românesc.

Această acțiune va avea ca un prim scop deșteptarea interesului cărturarilor noștri pentru știința numismatică și pentru izvoarele ei monumentare și documentare. Odată cu aceasta este nevoie de stabilirea unor legături cât mai strânse între toți cei ce se ocupă de colecționarea izvoarelor de acest fel sau de studierea chestiunilor în legătură cu numismatica. Căci numai cu ajutorul forțelor ce s'au format și s'au manifestat până acum vom putea atrage și pregăti forțe noi. Iar pentru ca să putem avea elemente noi, trebuie să întrebuițăm mijloacele cele mai practice pentru a-le da o pregătire științifică potrivită cu rolul ce vor avea de îndeplinit.

Pentru ducerea la bun sfârșit a aceștei acțiuni de pregătire a elementelor și de concentrare a forțelor, rolul cel mai principal îl are societatea noastră numismatică. Ea a urmărit și până acum — și a reușit în cea mai mare parte — să adune în jurul ei pe cei mai mulți dintre colecționatorii, amatorii și oamenii de știință din vechiul regat, cari s'au ocupat până acum de chestiuni de numismatică, iar acum va trebui să atragă în sânul său și pe cei din țările alipite. În acest scop va fi nevoie să se înființeze societăți similare în centrele mai însemnate din țările surori, cari să fie în strânse legături cu dânsa și să urmărească acelaș scop ca și societatea noastră. Iar pentru deșteptarea interesului față de știința numismatică și pentru pregătirea de noi elemente, societatea noastră pe lângă publicarea Bulentinului, va trebui să editeze cărți elementare de numismatică, îndrumări pentru colecționarea monumentelor și actelor și să organizeze conferințe cu subiecte numismatice în toate localitățile mai însemnate din țara noastră întregită.

Inițiativa societății noastre nu va putea da roadele ce așteptăm, decât dacă va fi susținută de Ministerul Instrucțiunii, care are în seama lui protejarea monumentelor istorice și promovarea științei.

Monetele putând fi utilizate cu mult succes ca mijloace de intuiție pentru diferite obiecte de învățământ (istoria, limbile clasice, economia politică, etc.), ar fi de dorit ca autoritatea școlară să atragă atențiunea profesorilor asupra lor și să ia măsuri ca pe lângă fiecare școală secundară, școală comercială sau școală normală să se înființeze câte o mică colecție de monete, care s'ar putea pe urmă completa și îmbogăți cu piese dăruite de elevi și de alte persoane. În

acelaş timp este de cel mai mare interes ştiinţific, ca studiul numismaticei să se introducă şi la noi în învăţământul superior, după cum este introdus de mult în toate ţările civilizate, şi să se înfiinţeze catedre speciale de numismatică la toate universităţile noastre.

Organizarea de muzee numismatice este iarăş o problemă importantă ce cade în sarcina Ministerului Instrucţiunii. Aproape toate muzeele noastre posedă colecţii de monete, mai mici ori mai mari, dar aceste în general nu sunt în aşa fel aranjate încât să poată fi utilizate de public, nici nu sunt organizate în vederea unui scop practic. Ele nu se completează decât prea încet şi fără sistem, iar cataloage lipsesc cu totul. Este absolută nevoie ca aceste colecţii să capete o organizaţie de sine stătătoare, ca cele din oraşele capitale să fie transformate în cabinete numismatice regionale, cu menirea de o parte de a adăposti descoperirile monetare din ţinuturile respective, de altă parte de a permite studierea lor. În jurul acestor cabinete numismatice s'ar putea organiza societăţile numismatice provinciale, cari ar avea să îndrumeze şi să supravegheze întregă mişcarea numismatică prin provincie, punând-o în concordanţă cu scopurile urmărite de societatea numismatică centrală.

Paralel cu adunarea materialului numismatic — monete şi documente — va trebui să meargă şi studierea acestui material. Lucrările preliminare în această privinţă vor consta în publicarea de descrieri de monete şi tezaure monetare şi în darea la lumină a documentelor şi actelor privitoare la istoria monetară. Ar urma apoi redactarea de monografii speciale, cari să trateze şi să lămurască — pe baza materialului adunat — diferite chestiuni de numismatică sau de istorie culturală. De la sine vor putea atunci să apară şi lucrări mai mari de sinteză, cari coordonând şi punând în legătură rezultatele cercetărilor speciale, vor stabili principiile generale cari au determinat evoluţia noastră monetară şi vor expune desfăşurarea ei naturală în cursul veacurilor.

De sigur că rezultate satisfăcătoare în ori care din direcţiunile arătate mai sus nu se pot obţine decât prin muncă încordată şi sistematică şi prin solidaritatea tuturor aceluia, cari au la inimă progresul ştiinţei numismatice şi al culturii româneşti. Şi convingerea noastră este, că aşa va fi!

ORIGINEA MONETELOR

Conferință ținută în sala Societății de Geografie din Paris la 17 Iunie 1917
de D-l M. C. SUTZU.

Introducere. 1)

Doamnelor și Domnilor,

Monetele de aur și de argint ce le întrebuințați, vă aduc în fiecare moment atât de multe servicii, încât ori și care dintre D-voastră își dă seamă cu prisosință de locul important ce-l ocupă moneda în organizarea economică a lumii moderne.

Acest serviciu ni se pare chiar atât de indispensabil, încât cu greu ne-am putea închipui existența unor societăți civilizate fără acest prețios instrument de schimb și ne vine a crede, că oamenii au trebuit să simtă încă din vremuri foarte îndepărtate nevoia monetelor și că încercările lor au izbutit să le inventeze foarte de timpuriu.

1) Abia de scurt timp și după mai bine de 25 ani de cercetări asupra monetelor antice, am izbutit în fine să ne dăm seama în mod deplin despre evoluțiunea monetară din antichitate. Și în conferința de față am expus pentru prima oră teoria noastră asupra acestui subiect.

Eminentul conservator al Cabinetului de medalii din Paris, d. Babelon, membru al Institutului, căruia i-am comunicat manuscrisul, ne-a făcut onoarea să aprecieze în următorii termeni lucrarea noastră :

«...Am citit-o cu mult interes. Teza d-voastră concordă intru toate cu părerea mea și este justificată prin toate datele istoriei arheologiei și numismaticej».

Îi aducem viile noastre mulțumiri pentru această primire binevoitoare care astăzi ne este în special prețioasă. Căci această mărturie a savantului francez, cel mai competent în materie, ne va servi ca un fel de călăuză față de publicul (francez), care în general nu cunoaște lucrările noastre anterioare asupra numismaticej antice....

Nu am făcut în conferința noastră nici o paradă de erudiție, ne-am mărșinut numai să înregistrăm fapte indiscutabile și rezultate sigure.

Cititorii care vor dorî informațiuni precise asupra descoperirilor arheologice și trimiteri la textele vechi, pot găsi toate informațiunile necesare în următoarele trei lucrări, ce le recomandăm :

E. Babelon, *Les origines de la monnaie*, Paris, 1897;

Th. Reinach, *L'histoire par la monnaie*, Paris, 1902;

I. Svoronos, *Revue d'archéologie numismatique*, Athènes, 1906.

Dar nu s'a întâmplat tocmai așa, căci monetele cele mai vechi cunoscute până astăzi, nu datează decât abia de la începutul veacului al VII-lea în. d. Cr.

Știm însă că mult timp înainte de această dată au existat și s'au dezvoltat state puternice și societăți înfloritoare în Africa, în valea Nilului și în Asia, în văile Eufratului și Tigrului.

Astfel regii Egipteni, cari în cursul numeroaselor lor dinastii, au construit piramidele și alte monumente colosale din Memfis și Teba, n'au cunoscut moneda. Regii tot atât de vechi ai Chaldeeii și cuceritorii Asirieni nu s'au servit nici ei de monete. În sfârșit Fenicienii, cei mai mari corăbieri și negustori ai antichității, nu le-au întrebuințat nici ei niciodată.

Ne propunem astăzi să vă explicăm cum s'a ajuns la invențiunea monetei și să expunem seria de fapte a căror înlănțuire i-a adus pe oameni să fabrice monete întru toate asemănătoare cu cele de care ne servim astăzi.

BCU Cluj Online Library Cluj Obiectele-monete

Istoria monetei începe din momentul descoperirii bronzului. Evenimentul acesta constituie unul din progresele cele mai considerabile pe care le-a realizat vreodată omenirea. Această descoperire a înzecit puterile omului.

Pe câtă vreme mai înainte oamenii trebuiau să facă eforturi mari pentru a putea ciopli securile de piatră, cari numai cu greu se puteau fixa într-o coadă de lemn și al căror tăiș nu rezistă loviturilor, acum prin topirea bronzului se putea fabrica dintr'odată o secură, care după ce se ascuțea puțin, devenia o armă cu mult mai grozavă decât cea de piatră. Superioritatea săbiilor, pumnalelor și vârfurilor de săgeți de bronz față de aceleași obiecte de piatră era și mai mare.

S'au inventat atunci noi arme de apărare: coifuri cu vizieră pentru a apăra de lovituri capul și fața, platoșe, apărătoare de brațe, etc. Scuturile căptușite cu plăci de bronz nu puteau fi străbătute de săgeți.

Tot atât de mari au fost și progresele în fabricarea sculelor. Topoarele, ciocanele, ferestrele, cuțitele de bronz înlocuiau pretutindeni obiectele similare de piatră. În scurt timp în locul vaselor

de lut de mare capacitate, prea grele sau foarte fragile, au început să se întrebuințeze de preferință căldările și ceaunele de bronz, și numeroase unelte de acest metal au început să aibă o întrebuințare obștească.

În sfârșit noul metal, putând obține cu ușurință un lustru destul de frumos, a fost căutat foarte de timpuriu pentru confecționarea obiectelor de podoabă: salbe, brățări, cu care se împodobeau în acel timp îndepărtat nu numai femeile, dar și bărbații. Bronzul fiind deci bun la toate, deveni materialul cel mai prețios, pe care posesorul îl putea schimba în orice moment cu obiectele cele mai felurite, și care inaugură în lume rolul monetar al metalelor.

Cu toate acestea la început, deși avea mare preț, nu a devenit metalul însuș instrumentul direct și regulator al schimbului, și aceasta pentru motive ușor de înțeles. Mai întâi fiindcă încă nu există balanța și deci era greu să se măsoare importanța relativă a obiectelor de bronz brut. Pe urmă fiindcă la început lucrătorii cari puteau fasona metalul erau rari și adeseori nu erau la îndemâna celor ce posedau metalul. Dimpotrivă obiectele de metal de utilitate imediată găsiu cu mult mai ușor cumpărători și astfel ele au devenit prin forța împrejurărilor, și în afară de orice invenție și de orice calcul, agenții universali ai comerțului.

Secura de peatră, arma cea mai prețuită a societăților primitive, era un obiect foarte greu de fabricat și deci costisitor; secura de bronz, care îi era superioară, valora prin urmare și mai mult și ea deveni în curând indispensabilă omului din acest timp, pentru a se apăra contra fiarelor sau contra triburilor dușmane.

Aceste securi de bronz ale căror dimensiuni erau aproape aceleași, câștigară cu timpul o valoare aproape fixă și se știa mai dinainte că în schimbul unei securi se putea procura, după plac, o anumită cantitate de grâu sau de făină, de lână sau de piei, un număr de metri de țesătură de cânepă, etc., și în acest chip arma de război deveni o *secură-monedă*.

De atunci toți cei ce dispuneau de excedente de mărfuri sau de materii găsiră avantajos să le schimbe cu securi de bronz. Agricultorii, de pildă, în anii de belșug, când grânarele nu le ajungeau să imagazineze întreagă recolta, găsiu să schimbe surplusul de cereale alterabile cu un anumit număr de securi de bronz, securi

inalterabile, cari ocupau loc foarte puțin, puteau să fie schimbate cu ușurință și constituiau de fapt un adevărat tezaur de rezervă.

Utilitatea acestui depozit pentru oamenii din acel timp se poate compara cu folosul pungilor ce le păstrăm în casa de bani, pentru a preîntîmpina nevoile ce pot să vină sau trebuințele neprevăzute.

De altfel rolul monetar al securilor a fost recunoscut de mult. Poemele homerice menționează securile monete, și în fragmentele metrologice ale autorilor vechi se vorbește despre ele.

De altă parte la Greci, figura securii deveni de timpuriu un semn de bogăție; astfel se explică existența unor bucăți mari de bronz în formă de securi, ce s'au găsit în diferite regiuni ale lumii grecești. Vom vorbi îndată mai amănunțit despre aceste obiecte, cari datează dintr'o epocă mult mai nouă, dar prin forma lor se leagă de antichitatea primitivă și de obiectele-monete. (Pl. I, fig. 1).

Pe lângă securi, în antichitate au avut un rol monetar și alte multe obiecte de bronz; nu vom cită decât pe cele mai importante.

Căldarea, unealta cea mai trebuincioasă tuturor gospodăriilor, a servit în Creta timp de veacuri drept monedă; locuitorii acestei insule s'au servit și de pirostria monetare. Texte cretane foarte precise ne-au relatat existența sigură a acestor monete curioase.

Un alt document istoric, tot atât de sigur, ne permite să constatăm, că în Grecia se întrebuițau ca monete și frigările de metal. Fig. 3 (Pl. I) reprezintă obelisce sau frigări-monete consacrate de un rege grec (Phidon), în templul Herei din Argos pe la începutul veacului al VII-lea în. d. Cr. Vom reveni asupra acestor frigări, cari prezintă un interes numismatic fără pereche.

În sfârșit este cu totul sigur, că bijuteriile de bronz: salbele inelele, brățările, etc., au servit drept monete. De multă vreme s'a semnalat caracterul monetar al obiectelor de acest fel la popoarele barbare sau semi-barbare din răsăritul Europei, dar această întrebuițare datează din timpurile primitive și o dovadă, în lipsă de alte documente, ar fi abundența de brățări și inele metalice în stațiunile din vrâsta bronzului.

În Chaldea și în Egipt obiectele-monete au fost întrebuițate numai până când s'a descoperit balanța, dar în alte regiuni ale lumii antice întrebuițarea lor a durat până mult mai târziu. Astfel în Grecia frigările serviau ca monete încă în veacul al VII-lea; în Creta întrebuițarea căldărilor monetare se prelungi și mai mult, și

până în veacul al IV-lea î. n. d. Cr. Cretanii s'au servit de ele în acelaș timp cu monetele de argint.

În țările din nordul și estul Europei se întrebuintau bijuteriile-monete încă în epoca romană.

Descoperirea fierului n'a modificat în mod simțitor situația monetară ce am încercat a descrie, ci numai s'au adăogat la obiectele de bronz și obiecte de fier, cari serviau și ele ca monete.

Securile-monete menționate în *Iliada* erau de fier; frigările monetare ale regelui Phidon erau lucrate din acelaș metal.

În sfârșit, foarte de timpuriu aurul, ce se găsiă în stare nativă, a fost considerat ca o materie rară și prețioasă. Tot astfel a fost considerat și argintul după ce s'a putut extrage din minereul său.

Aceste două metale au servit la fabricarea bijuteriilor și a cupelor de mare preț, dar rolul lor monetar a fost secundar în tot timpul primei antichități.

Dimpotrivă obiectele de bronz și de fier de prima necesitate ajunseră să stăpânească piața și constituiau monetele efective ale acestor timpuri străvechi.

Descoperirile arheologice confirmă acest fapt. În adevăr se găsesc adeseori reunite în acelaș loc numeroase securi și scule din vrâsta bronzului, și aceste depozite reprezintă totdeauna pentru noi economiile sau capitalul vreunui vechi locuitor din acel ținut. Ca exemplu vom cită, că s'au găsit în România mai mult de 150 seceri de bronz reunite în acelaș loc. Acest depozit de seceri-monedes reprezintă fără îndoială un tezaur.

Ponduri-monete

Se crede în deobște—și cu drept cuvânt—că balanța a fost inventată pentru a măsură cantitățile relative ale unor fragmente mici dintr'o materie foarte prețioasă și foarte grea. Natural se are în vedere aurul, dar de oarece invenția balanței datează dintr'o epocă foarte veche, s'ar putea ca materia în chestiune să fi fost bronzul, căci la început cele mai mici părțile de bronz aveau o valoare mare și serviau pentru a-se face din ele ace, colțuri sau fluturi de ornament.

Nu se cunoaște numele celui ce a inventat balanța, nici locul de origină al acestui instrument. Totuși nu poate fi altul decât

Egiptul ori Chaldea, cele două leagăne primitive ale civilizației din bazinul Mediteranei.

Origina chaldeeană ni-se pare mai probabilă, căci mai ales organizarea sistemelor ponderale din Chaldea a fost copiată de Greci, pe câtă vreme despre sistemul ponderal egiptean nu se poate spune acelaș lucru.

Confecționarea celor mai obișnuite obiecte-monete : securi, căldări, pirostrii, etc., nu reprezintă în deobște decât o mică parte din prețul lor ; valoarea lor reală constă mai ales în cantitatea de metal ce eră necesară pentru fabricare. Deci din momentul în care balanța a permis să se măsoare exact această cantitate, nime nu a mai voit să primească aceste obiecte cu bucata, ci s'a cerut verificarea greutății lor.

De atunci unitatea ponderală a metalului deveni măsura valorii obiectelor ; *poudul-monetă* înlocui *obiectul-monetă*.

Toate plățile se făceau cântărindu-se lucrurile cu balanța, și de aceea în limbile semitice cuvintele a cântări și a plăti sunt sinonime.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

În Egipt bronzul cântărit a servit singur ca metal monetar din cea mai îndepărtată antichitate, și unitatea ponderală de bronz : *tabnu* sau *debennu* eră unitatea monetară care serviă pentru evaluarea tuturor lucrurilor. Acest tabnu eră o greutate de circa 91 grame.

Întrebuințarea exclusivă a bronzului a durat în Egipt fără nici o modificare timp de veacuri, cu toată bogăția și prosperitatea țării în timpurile străvechi. Aurul și argintul se găseau din belșug aci și tezaurele de metale prețioase ce s'au descoperit în mormintele egiptene au devenit legendare. Cu toate acestea aurul și argintu au avut în Egipt acelaș rol pe care-l are astăzi platina. Metalul acesta este foarte prețios, dar nu are nici o întrebuințare monetară.

Nimic nu ne poate da o idee mai adevărată despre importanța monetară a bronzului în antichitate, decât statornicia cu care Egiptenii s'au servit de el, în mod exclusiv ca monetă, timp de treizeci de veacuri!

De altfel predilecțiunea Egiptenilor pentru acest metal a fost atât de mare, încât chiar după cucerirea grecească și ocupațiunea romană, tot bronzul a rămas metalul etalon, iar dragma de bronz unitatea lor monetară.

Grecia. La Greci întrebuințarea balanței eră uzitată din timpuri foarte vechi; poemele homerice fac mențiune despre aceasta, iar într'unul din mormintele regale din Micene s'a găsit un mic model de balanță de aur.

Mormintele acestea conțineau tezaure bogate de metale prețioase, dar faptul că între ele s'a găsit o bucată masivă de bronz de forma unei securi, grea de 23 kgr., dovedește lămurit natura metalului monetar al Grecilor în această epocă: bronzul. Aceste masse de bronz în formă de securi sunt caracteristice pentru întrebuințarea bronzului ca metal monetar, și s'au găsit în diferite regiuni ale lumii grecești.

Afară de cea din Micene, s'au descoperit trei în Sardinia, una în Cipru, 17 în Chalcis din Euboea și 19 în Creta, la Hagi-Triada. Figura 1 (Pl. I.) reprezintă una din securile găsite în depozitul din urmă, cel mai interesant dintre toate.

Cea mai grea dintre securile de aci cântăria 32 kgr., cea mai ușoară treceă puțin de 27 kgr., toate celelalte cântăriau între 29 și 30 kgr. Știm că, una dintre unitățile ponderale antice cele mai importante, talentul asiro-chaldean, cântăria cam 30 kgr., și deci suntem în drept să credem, că cele 19 securi din Hagi-Triada reprezintă talenți de acest fel.

Figura 2 (Pl. I.) reprezintă un monument egiptean din veacul al XVI-lea în. d. Cr., înfățișând o defilare de soldați, cari poartă pe umeri obiecte de forma exactă a securilor din Hagi-Triada; ele sunt fără îndoială bucăți de bronz de aceeași specie și având același caracter ponderal.

Toate acestea ne arată că întrebuințarea monetară a bronzului era generală la Greci în antichitatea îndepărtată. De altă parte inscripțiile cretane stabilesc, că mult timp în urmă și până prin veacul al IV-lea în. d. Cr., oamenii din această insulă se serviau de căldări și pirostria de bronz în loc de monete.

În Grecia continentală bronzul a avut un rol tot atât de important, căci însuș fierul, metal cu mult mai comun, a servit de monedă. În adevăr textele ne arată că în Lacedemonia s'au întrebuințat ca monete masse de fier cântărite și mai târziu chiar monete de fier. În sfârșit frigările întrebuințate ca monete în Argos, până în ziua când regele Phidon bătă primele monete veritabile, erau obiecte de utilitate, frigări de fier. Aristotel spune, că încă pe vremea lui, se

puteau vedeà în templul Herei din Argos obeliscele consacrate zeiței de către Phidon, în momentul când a emis primele sale monete. Fig. 3 (Pl. I.) reprezintă acest exvoto al regelui Phidon, regăsit în mod miraculos în ruinele templului din Argos, cu ocazia săpăturilor făcute acolo de misiunea arheologică americană. Alături de un mănunchi de frigări de fier, lungi de mai bine de un metru și 10 cm., se află o massă metalică de fier cântărind cam 73 kgr. După părerea tuturor arheologilor acest obiect trebuie considerat ca unitate de măsură ponderală contemporană cu frigările, pe care Phidon le-a înlocuit printr'o nouă unitate ponderală în momentul când a părăsit întrebuințarea frigărilor și a bătut monete de argint.

Din nenorocire această greutate mare este rău conservată și incompletă; ea nu ne poate servi ca să regăsim valoarea exactă a talentului din Argos, dar prezența sa alături de frigări nu este mai puțin instructivă: ea lămurește legătura ce există între ele. Aceste frigări aveau un caracter ponderal, ele erau fără îndoială fracțiuni de ale talentului, astfel ele reprezintă o formă nouă și foarte interesantă a monetei în antichitate.

Aceste frigări ale regelui Phidon, cântărite odată pentru totdeauna și marcate, permiteau să nu se mai întrebuințeze balanța cu ocazia plăților. Ele erau socotite cu bucata ca și monetele noastre și aceasta explică de o parte timpul îndelungat cât au fost întrebuințate ca monete, de altă parte natura monetară și întrebuințarea prelungită a diferitelor alte obiecte, cum erau căldările și pirostriile în Creta.

Și aceste obiecte aveau fără îndoială greutateți fixe, garantate printr'o ștampilă și erau întrebuințate cu bucata sau cu numărul, socotindu-le cum se socotesc monetele noastre. Securile ponderale din insula Cipru, menționate în unele texte vechi, fac parte din aceeași categorie de obiecte, cari formează un complex numismatic foarte interesant.

Am spus că toate acestea sunt *obiecte-monete cu greutate fixă*, o formă nouă a monetei primitive, anterioară invențiunii monetelor propriu zise, și care, ca și acestea, dispensau pe oameni de întrebuințarea balanței. Existența acestor obiecte-monete cu greutate fixă ar putea să ne explice lipsa monetelor arhaice de bronz la Greci. Locul monetelor de bronz îl țineau aceste obiecte.

Asia anterioară și Chaldea. Din textele cunciforme asiriene știm,

că bronzul cântărit a servit mult timp în Chaldea pentru trebuințele monetare și aceasta, fără îndoială, încă dela invențiunea balanței; dar încă dintr'o epocă foarte îndepărtată, argintul și aurul au fost întrebuințate ca monete, alături de bronz. Cea mai veche dovadă despre aceasta ne-a păstrat-o Biblia. Ea ne arată că patriarhul Avraam a cumpărat peștera Mackpela cu 400 șekeli de argint. Acești șekeli nu erau monete, ci greutateți, căci numele acestor obiecte sunt sinonime în limbile semitice.

Menționarea șekelului la această dată îndepărtată dovedește că încă de atunci există în Chaldea un sistem ponderal regulat și savant.

Greutățile chaldeene ce s'au păstrat până la noi sunt cele mai multe de piatră și au în general forma unei rațe culcate, cu capul întins pe corp și întors spre coadă. Fig. 4 (Pl. I.) reprezintă o rață de felul acesta din serpentină, ce a fost găsită de d. Morgan la Suza și care are o inscripție ce-i indică natura ponderală și ne permite să-i fixăm data fabricării prin veacul al XX-lea în. d. Cr.

Cu mult înainte de această dată Chaldeenii posedau un sistem ponderal a cărui orânduire și unități sunt cunoscute. Unitatea principală numită *talent*, cântăria cam $30\frac{1}{2}$ kgr. Această unitate se dividea în 60 părți sau *mine*, cari cântăreau 510 gr. Minele se subdivizeau în 60 fracțiuni numite *șekeli*, în greutate de 8 gr. 50.

Modul acesta de diviziune, sexagesimal, inventat de Chaldeenii și pe care-l aplicau la toate măsurile, s'a păstrat până în zilele noastre cu anumite aplicațiuni speciale. Astfel circumferința cercului se divide și acum în 360 grade, gradul în 60 minute, minuta în 60 secunde, iar la ceasornicile noastre ora se divide în 60 minute și minuta în 60 secunde.

Asirienii, după ce au cucerit Chaldea, au adoptat în întregime sistemul chaldean pentru măsuri și greutateți, atât ca unități cât și ca organizare, dar au dat monumentelor ponderale altă formă. Greutățile asiriene sunt în genere de bronz și au forma de lei culcați. La rândul lor Perșii au adoptat această formă de lei, precum și valoarea unităților chaldeene și organizarea ponderală. Fig. 5 (Pl. I.) reprezintă un mărț leu de bronz, în greutate de 12 kgr., găsit de d. Morgan la Suza și care datează din epoca persană. El cântărește exact patru talenți asiro-chaldeenii.

Deci pe la sfârșitul veacului al VIII-lea, în ajunul invențiunii

monetei, se întrebuițau pentru transacțiunile monetare, în toată Asia anterioară, în mod simultan trei metale: bronzul, argintul și aurul cântărite cu balațna, dar mai ales aurul și argintul. Modul de cântărire a acestor metale (ponduri și balanțe), precum și buna calitate a bucăților metalice ce serviau la aceasta, formau obiectul unei supraveghieri bine organizate, exercitată de agenți speciali.

Metoda cântăririi, deși anevoioasă și plicticoasă pentru transacțiile mici, era totdeauna riguroasă, și când era vorba de sume mai mari, era chiar preferabilă oricărui alt mijloc. Chiar și astăzi pentru plățile mari se preferă a se cântări sacii cu monete, decât a-se număra piescele una câte una, și când balanța este precisă, rezultatul se obține mult mai repede și este cel puțin tot atât de sigur.

Invențiunea monetei

După ce s'a întrebuițat balanța timp de veacuri pentru a-se plăti în aur și argint (sume socotite în șekeli) cântăriți, lingourile de aur și de argint ce aveau greutatea exactă a unui șekel, au câștigat o semnificație specială în circulație, de oarece erau cu mult mai comode decât altele, căci cântărirea lor se reducea la o verificare repede. Astfel se născu ideia de a le marca, pentru a-se putea distinge. Acesta a fost punctul de plecare pentru invențiunea monetară, care permise oamenilor să se dispenseze și de această verificare ponderală, plicticoasă și devenită inutilă.

Unitățile ponderale antice au fost multă vreme puțin cunoscute și numai după descoperirea greutateților asiriene din Ninive s'a putut fixa valoarea și organizarea complectă a sistemului ponderal asiro-chaldean. Greutățile asiriene, găsite de exploratorul Layard în Ninive, în număr de 16 bucăți aveau forma de lei culcați și purtau înscripții metrologice, cari le fixau natura, și istorice cari precizau data fabricării lor.

Atunci s'a constatat că șekelul asiro-chaldean, a 60-a parte dintr'o mină, cântăria cam 8 gr. 50 și aceasta a fost o adevărată revelațiune pentru numismați, căci recunoscură imediat identitatea ponderală a șekelului asiro-chaldean cu daricul de aur al Perșilor, una dintre monetele cele mai celebre ale antichității. Deci daricul de aur nu eră altceva decât un șekel de aur cântărit, un lingou

ponderal având o marcă, care-i garantă greutatea și dispensă pe cumpărătorii de a-l mai verifica cu balanța. Această origină ponderală a daricului este comună tuturor monetelor primitive din antichitate. Ele reprezintă fără excepție greutateile exacte ale metalului prețios. Aceste greutăți au servit multă vreme, sub forma de lingouri cântărite, pentru facerea plăților și au devenit monete complete în momentul când li-s'a aplicat o șampilă.

Daricul de aur al Persilor (Pl. II, fig. 12) nu este cea mai veche monetă cunoscută, dar este aceea care are legătură cu unitatea ponderală cea mai celebră și cea mai sigură din antichitate. De aceea am și început cu el, căci nu există un alt exemplu mai precis despre transformarea lingoului ponderal în monetă completă. Daricul este în adevăr tipul pondului monetă.

Cei dintâi oameni cari au bătut monete de aur și de argint au fost, după Herodot, Lidienii. Mărturia părintelui istoriei o putem considera decisivă și convingătoare ¹⁾

Lidia la începutul veacului al VII-lea în. d. Chr. era au regat puternic care ținea sub stăpânirea lui, mai mult sau mai puțin directă, coloniile grecești din Ionia. Regii lidieni erau celebri pentru bogățiile lor. Spălarea nisipurilor aurifere ale râului Pactol le procură din abundență acest metal prețios și cel din urmă rege al lor, Croesus, posedă tezaure legendare.

Specimenele cele mai vechi ale artei monetare lidiene sunt niște piese globulare de aur alb (*electrum*), cari pe o față nu au decât niște sgârâeturi paralele, iar pe cealaltă niște scobituri adânci în fundul cărora se observă subiecte sau obiecte puțin distincte. (Pl. II fig. 1) Un eminent numismat, d. Babelon, atribue aceste piese arhaice industriei private, bancherilor sau financiarilor din acel timp.

¹⁾ Chestiunea priorității invenției monetare a dat loc la controverse numeroase în antichitate, și părerile sunt și astăzi foarte împărțite. D-l Babelon a binevoit să formuleze pentru noi opiniunea d-sale în această chestiune astfel: «Nu cred să fi inventat Lidienii moneta, dimpotrivă cred că inventatorii sunt Grecii din Milet și din alte colonii grecești de pe coastele Ioniei, cari erau sub eghemonia Lidienilor. Herodot zice «Lidieni», pentru că aceste orașe grecești, cari cele dintâi au făcut uz de monete de electru, erau cuprinse în statul Lidian. Săpăturile americane din Sardes n'au dat la iveală nici o monetă primitivă de electru, pe când în Milet, Efes și în ruinele celorlalte orașe grecești de pe coastă, s'au găsit totdeauna astfel de monete» Inalta competiță. numismatică a d-lui Babelon dă o mare greutate acestei păreri.

Acest mod de a vedea pare cu atât mai verosimil, cu cât scobiturile adânci prezintă toate caracterele stampilelor de control aplicate fără îndoială de agoranomi sau agenți publici de supravegherea pietelor, pentru a garanta calitatea și greutatea exactă a acestor piese.

Impresiunile profunde însă dispar în curând de pe monete din momentul în care puterile publice și-au atribuit monopolul emisiunii și de când aplicarea tiparului monetar a devenit o garanție suficientă.

Monetele de aur și de argint ale regelui Croesus (Pl. II fig. 8-9) au fost emise de către atelierul regal și tot așa daricii de aur și de argint. Coloniile grecești din Ionia și din insulele vecine cu coasta au adoptat foarte repede invenția lidiană și au bătut monete de aur alb (electru), cari contează printre cele mai vechi (Pl. II fig. 3 și 7).

În Grecia continentală regele Phidon a abandonat în cursul veacului al VII-lea întrebuințarea obeliscelor sau frigărilor de fier și a emis primele monete de argint. Piesele acestea (Pl. II fig. 14) foarte vechi au pe o față figura unei broaște țestoase, pe cealaltă scobituri adânci. Unii autori greci i-au atribuit lui Phidon invenția monetei, dar pe nedrept, căci monetele de argint ale acestui rege n'au nici o legătură cu obeliscele de fier care serviau ca monete înaintea lor. Această indicație este întărită de faptul că Phidon a introdus unități de măsură noi, importate în acelaș timp cu monetele.

Reforma regelui Phidon pare a se apropia în anumite privinți de reforma lui Solon, care a introdus în Atena o nouă unitate ponderală: mina atică de 436 gr., în acelaș timp cu celebrele monete de argint cu tipul bufniței (Pl. II, fig. 13).

Moneta s'a răspândit odată cu civilizația în toate părțile lumii antice și în acelaș chip, adică peste tot locul lingoul monetar ponderal ce eră în uz, a devenit în urma aplicării unui tip monetar prima monetă.

Exemplul cel mai demn de remarcat despre acest caracter ponderal esențial al monetelor antice primitive, ni-l oferă Romanii și prima lor monetă, *asul libral*. Acest as nu este altceva decât o greutate exactă de o livră de bronz topit și turnat într'un tipar.

Rezumat și concluzii.

Totalitatea faptelor precedente se poate rezuma astfel:

Descoperirea bronzului, și mai târziu a fierului, și aplicațiunile

lor numeroase au obișnuit pe oameni să dea acestor metale locul principal între obiectele prețioase.

Înainte de invenția balanței, armele și uneltele de prima necesitate: securile, căldările, pirostriile și frigările au servit drept instrumente universale de schimb.

Acestea sunt *obiectele-monete*.

După invenția balanței, o greutate fixă de bronz cântărit a înlocuit ca monetă obiectul metalic întrebuințat mai înainte și astfel ea deveni un *pond-monetă*. Pondul monetă de bronz a servit în mod exclusiv ca monetă în Egipt, fără întrerupere dela începutul civilizației și până la cucerirea persană. În Grecia bronzul și fierul cântărite au fost mult timp singurele monete, sau în stare brută sau în formă de obiecte determinate de greutate fixă.

În Italia monetele grele de bronz din centrul peninsulei, a căror întrebuințare s'a prelungit până foarte târziu, probează importanța monetară a bronzului în această țară.

În sfârșit în Asia anterioară bronzul a avut mult timp un rol monetar important.

Aurul și argintul, deși metale prețioase și căutate pretutindeni, n'au avut o întrebuințare monetară decât în Chaldea și Asia mică, dar mai întâi și foarte mult timp în urmă numai cântărite și cu balanța. Lidienii aplicând un tip monetar pe lingourile de greutate fixă, transformară aceste lingouri în ponduri-monete și ele fură aci primele monete.

Este foarte instructiv să comparăm aceste ponduri-monete primitive din antichitate cu primele monete franceze, create de prima revoluțiune franceză în 1795.

Comisiunea însărcinată atunci de Convenție ca să pregătească noul sistem de greutate și măsuri se compunea din geometri, economiști și financieri, dar nu eră între ei nici un erudit; deci ea nu cunoștea deloc geneza monetelor în antichitate. Cu toate acestea s'a inspirat din aceleași principii care au determinat această geneză și a conceput și a propus adoptarea pondurilor-monete.

În adevăr în sistemul monetar elaborat de Convenție totul se bazează pe greutate și toate monetele acestea satisfac legea evoluțiunii monetelor primitive.

Unitatea monetară de argint a Franței este un *pond de 5 grame*, care poartă numele de *franc* și dacă n'a fost monetizat însuși

gramul se datorește numai unor considerațiuni de fapt: piesele ar fi fost prea mici. Piesa de doi franci este de asemenea un pond, un *decagram de argint*. Piesa de 5 lei este și ea ponderală: reprezintă un *sfert de hectogram* de argint.

Astfel toate piesele de argint franceze sunt ponduri-monete.

Această proprietate a monetelor franceze de argint este în deobște cunoscută, dar este mai puțin cunoscut faptul, că la inaugurarea sistemului, monetele de aur aveau acelaș caracter, erau tot ponduri-monete.

În adevăr legea din 28 themidor anul III, decretă, în urma propunerii comisiei, emiterea unei monete de aur de *zece grame*.

Această monetă trebuia să aibă ca tipuui: pe față, Pacea unită cu Abondența, și legenda *RÉPUBLIQUE FRANÇAISE*, pe revers, o ramură de stejar și alta de laur și în centru legenda *DIX GRAMMES*.

Această monetă de aur de zece grame nu s'a bătut nici odată; ea a rămas în stare de proiect, desigur din cauza valorii sale în argint (31 franci), care a părut prea puțin comodă, și a fost înlocuită sub Consulat, la 1803, cu piesa de aur de 20 franci.

Greutatea fracționară a acestei din urmă monete de aur (6 gr. 45), o pune în afară de sistemul monetar primitiv al Convenției Naționale. În zadar a încercat creatorul acestei monete să o lege de acest sistem, considerând-o ca o greutate de argint de un hectogram. Aceasta nu este decât o legătură fictivă, căci prin faptul variațiunii cursului ea a trecut și trece încă prin valori foarte diferite de cele ale hectogramului de argint.

Astfel piesa aceasta nu-și conservă astăzi decât greutatea sa fracționară defectuoasă și ea ni s'ar părea rea, dacă creșterea valorii aurului față de a argintului nu i-ar acoperi defectele.

Această creștere justifică favoarea actuală a acestei monete, pe care toată lumea o găsește bună și ar putea chiar trece în acest caz de excelentă, de oarece în loc de 20 franci de argint astăzi valorează în realitate 40.!

Trad. de COST. MOISIL.

«NUMI AERATI» DELA THEODOSIUS I

DE

DR. GEORGE SEVEREANU

Monetele ce fac obiectul acestui studiu au fost descoperite în Dobrogea, una în împrejurimile oraşului Constanţa, ceialaltă la Măcin.

Aceste două monete ce se găsesc în colecţiunea mea, prezintă o deosebită importanţă în primul rând prin fabricaţiunea specială a metalului, apoi prin epoca lor de emisiune şi prin localitatea unde au fost găsite. Toate acestea vor desvălui o pagină din trecutul istoric al ţinuturilor dunărene.

Pentru cei ce îşi vor lua greaua sarcină de a scrie Corpul Numismatic al ţinuturilor ocupate astăzi de Români, desigur ca monetele *erati* bătute în epoca lui Theodosius I, vor avea locul lor determinat.

Iată descrierea monetelor:

I. *Av.* D N THEODO SIVS P F AVG

Bustul spre dreapta, drapat, având cuirasă şi pe cap diademă.

Rv. CONCORDI A AVGGGTA

Roma din faţă, stând pe un fotoliu, privind spre dreapta, punând piciorul pe prora unui vas, ţinând o lance şi un scut pe care se citeşte VOT X MVLTV. In exerquă CONOB.

Găsită la Măcin. (Coh. VIII No. 11). Greutate: 2⁷⁰⁰ gr.

II. *Av.* D N THEODO SIVS P F AVG

Bustul spre dreapta, drapat, având cuirasă şi pe cap diademă.

Rv. VICTOR IA AVGG

Impăraţii Theodosius şi Valentinian II din faţă, stând pe câte un scaun, ţin un glob. Intre ei, sus Victoria de faţă, iar mai jos o ramură de palmier. In exerquă CON.

Găsită la Constanţa (Coh. VIII No. 37) Greutate: 2¹⁷⁰ gr.

Ambele monete sunt formate dintr'un nucleu central de aramă acoperit de o foaie subţire de aur; sunt deci monete cunoscute în

numismatică sub numele de nummi *aerati*, *pelliculati*, *mixti*, *monnaies jourrées*, *saucées* etc. Cu alte cuvinte umplute cu un metal fără valoare.

Au fost descrise în special de *Mommsen*, *Neumann*, *I. de Witte*, *Bahrfeldt*, *Piccione*, *Graf* etc., autori cari au arătat că asemenea monete pot fi umplute cele mai adese ori cu aramă, alte ori cu fer, ca cele emise de unele legiuni romane din epoca lui Antoninus Pius (Pliniu: *aes (ferrum) argento miscere*); altele sunt umplute cu plumb ca piesele de aur bătute de orașul Milet.

Invelișul este mai adeseori de argint, mai rare sunt cele acoperite cu o foaie de aur.

Asupra modului cum au fost fabricate profesorul *Piccione* din Italia, prin încercările făcute a arătat că dacă se ia o placă de aramă pe care se aplică o foaie subțire de argint sau de aur și se pune la căldura vie a unei flăcări, metalele se lipesc perfect pe toată suprafața și pe margine, astfel că ele nu se mai deslipesc. Probabil că cei vechi recurgeau la acest mijloc simplu și nu își fabricau monetele *aerati* după cum crede *Graf* sau *Rink*, care spun că un nucleu de aramă pus într'o baie de argint sau aur topit ar prinde o coajă de acest metal prețios.

* * *

Din punctul de vedere al execuției, monetele *aerati* bătute de *Theodosius* sunt perfect identice cu similarele lor de aur, având inscripțiunile perfecte și alegoriile reproduse cu arta timpului, astfel că nu rămâne nici o îndoială că aceste monete au fost bătute în atelierul monetar imperial din Constantinopol, după cum arată și inscripțiunea din exergă (*CONOB* și *CON*). Sigurul punct de deosebire față de *aureii* lui *Theodosius* cunoscuți și descriși de *Cohen*, constă în metalul din care au fost fabricate, monetele noastre fiind după cum le-am descris, de aramă și numai la suprafață acoperite cu o foaie de aur care pe alocurea este roasă de timp și întrebuințare.

Înainte de a studia monetele *aerati* ale lui *Theodosius*, cred nemerit a arăta că asemenea piese nu sunt rare, ci apar destul de des în numismatică, găsindu-le că au fost bătute încă din timpurile cele mai îndepărtate, atunci când moneda a fost introdusă în schimburile comerciale, continuând cu întreruperi mai mult sau mai puțin lungi până în ultimii timpi ai imperiului roman de occident și de orient.

Ele au fost desigur bătute în scopul de a înșela publicul prin

punerea în circulație a unor piese lipsite de valoarea metalului prețios.

Pentru a se putea înțelege mai ușor de unde le-au venit celor vechi ideea de a falsifica valoarea reală a metalului monetei, ne vom referi la cele mai vechi timpuri istorice, în cari popoarele pentru transacțiile lor comerciale au recurs la un etalon — aurul — care prin calitățile lui cât și prin fascinația pe care a produs-o, a fost imediat acceptat pretutindeni.

Primele monete de aur sunt reprezentate desigur prin bare, inele, mărgelile, brățări etc., cu cari posesorii se împodobeau, servindu-le în acelaș timp și la cumpărăturile lor.

Faptul că aurul, cele mai adeseori nu se găsește în natură pur ci în aliaj, a avut drept urmare că primele piese de aur utilizate să nu conțină aceeaș valoare de metal prețios, fapt ce desigur a fost exploatat de falsificatori. Iată de ce statul a simțit nevoia de a supune aurul la un control, ce s'a tradus în fapt prin contramarcarea barelor printr'un semn oficial de control.

Metalul contramarcant, moneta de stat a luat îndată ființă.

Valoarea acestor monete din punctul de vedere al cantității și calității metalului au fost la început precis determinate, creindu-se sisteme monetare.

Asupra calității aurului utilizat de cei vechi amintim pe Herodot (IV, 166) care arată că monetele lui Filip, Alexandru, dinastiilor din Karia, Cipru, erau bătute din aurul cel mai curat (*χρυσόν καθαρότατον*). Chiar la Romani aurul este destul de bun (de 998 în epoca lui August și de 991 în aceia a lui Vespasian.)

În timpul crizelor financiare, Statul recurgea, pentru a restabili finanțele, fie la micșorarea greutății etalonului, fie la scăderea titlului metalului prin aliajul argintului sau aurului cu metale comune (aramă). *Boeckl* citează că în 407 î. n. Cr. Atena a bătut monete de aur ce aveau un foarte mare procent de aramă, monete zise de necesitate, care au circulat numai în Atena până după luptele din Knidos, când sub administrația fericită a lui Konon, aceste monete fiduciare au fost scoase din circulație (393) De asemenea într'o inscripție din Teba se constată cum statul recurgea la asemenea monete de credit sau de necesitate cari erau de aramă, acoperite fiind cu o foaie subțire de argint (*Hermes*, 1887, pag. 431).

Tot în sec. V î. n. Cr. găsim că orașul Aradus din Asia Mică bate monete *aerati* din cauza crizei rezultate în urma războiului persic sau din cauza datoriei ce o avea către cetățile feniciene.

Din Asia Mică acest obicei a trecut la coloniile grecești din Italia de Sud și Sicilia. Emisiunea acestor fel de monete a luat însă o dezvoltare mare la Romani, cu deosebire în timpul republicei. Se găsește astfel un Victoriat umplut, bătut în 217, un *aureus aevatus* cu capul lui Marte ce fu bătut la 204 în d. Cr. etc...

Numărul acestor monete umplute devenise însă așa de mare încât în edictul din 91 al lui M. Livius Drusus, monetele *aerati* reprezintă a 7-a parte din numerariu pus în circulație (Pliniu). Cicerone deasemenea descrie cum pe timpul lui Cinna numerariul eră așa de nesigur din cauza numărului mare de monete de acest fel, în cât nimeni nu mai știa ce avere mai posedă.

Tot Cicerone arată că în 84 în. d. Cr. pentru ca să înceteze acest abuz, tribunii poporului și pretorul M. Gratidianus instituira birouri de verificare pentru suprimarea denarilor *aerati*, dând ordin caselor publice ca să-i scoată din circulație și să-i înlocuiască prin denari de argint bun.

Lăsând la o parte monetele fiduciare pe care statele din vechime le emiteau în casele mari financiare și cari în urmă erau scoase din circulație, este astăzi pe deplin dovedit că una din cauzele principale ale emiterii acestor monete fiduciare, în special în timpul lui Caesar și al Imperiului Roman, era ca ele să fie date pentru uzul popoarelor barbare pe cari Romanii le colonizau și cărora le impuneau monetele acestea. Așa se explică prezența numeroaselor monete umplute ce se descoperă zilnic pe pământul locuit în vremuri de barbari dealungul vadului Dunărean, monete cari au fost bătute sub Claudius, Vespasian, Nerva, Traian, Antoninus Pius, Commodus Caracalla, Galienus, Postumus până după Justinian.

Acest fals de care au suferit popoarele barbare a fost repede, descoperit, așa că Celții, Panonii, Galii, Dacii etc. au luat măsuri contra circulației monetelor *aerati*, contramarcând monetele de metal pur prin diferite semne.

O probă evidentă a celor susținute o avem în cele 400 monete romane republicane, cari cele mai multe sunt contramarcate, descoperite în tezaurul din Gherghina pe care l-am studiat și-l voi publica în curând, arătând importanța acestor contramărcați în circulația monetară a popoarelor celto-dace.

Monetele *aerati* bătute de Theodosius fac desigur parte, după cum vom arăta, din acest gen de monete fiduciare, bătute oficial în monetăria din Constantinopol pentru uzul popoarelor barbare din Scitia Mică și Tracia.

Intr'adevăr este cunoscut faptul istoric că predecesorii lui Theodosius avură să sufere mult de invaziunile și prădăciunilor barbarilor Vizigoți, cari din stânga Dunării, se coborau în Scitia Mică și în Tracia, trecând Dunărea și munții Haemus. Acești barbari puneau imperiul roman din Orient într'o continuă neliniște.

Sub Theodosius I se pare că Vizigoții deși ajung victorioși până sub zidurile Adrianopolului, se tem de împăratul roman, și Athanaric plin de respect către dânsul, încheie la Constantinopol o alianță prin care se obligă ca în schimbul pământului dat triburilor vizigote în Scitia Mică, ei să intre în armata romană, servind sub ofițeri romani. Zosimus (IV 30) arată că numărul barbarilor în trupele romane era foarte mare (Romano serviebant imperio....)

Acești soldați barbari care au servit și sub Valens, ce plătea câte 80 denari de aur pe an fiecărui soldat vizigot (Socr. I. 4. c. 34 și Zosim I. 6 c. 38) sub Theodosius cer o plată mai mare, astfel că împăratul este silit pentru a-i ține în armată a le plăti o leafă dublă — 160 denari de aur — câte un lanț de aur și pe deasupra și pământ în Scitia Mică. / Central University Library Cluj

Iată dar la ce tribut imens eră supus tezaurul imperiului de Orient, prin cheltuelile enorme în aur ce trebuia să le suporte.

Desigur că printre celelalte măsuri pe care a fost nevoit Theodosius să le ia, cum a fost de ex. impozite excesiv de grele cetățenilor din Antiochia ce s'au răsculat, doborând statuile împărătesei Flaccilla, Theodosius a fost nevoit să recurgă la baterea monetelor fiduciare de aur pe care le-a impus soldaților vizigoți din Scitia Mică.

Este probabil însă că acest subterfugiu la care s'a recurs pentru echilibrarea bugetului statului, a fost repede descoperit de Vizigoți, care nemulțumiți și de acest fapt, se răscoală și vin în același an (381) să prade cetatea Tomi apărată de generalul Gerontius.

Istoricii descriu cum la această răscoală a soldaților vizigoți se alătură la un moment dat și garnizoana romană a cetății Tomi și numai prin intervenția lui Gerontius care face minuni de vitejie, legiunile romane se reculeg și alungă pe năvălitorii vizigoți, scăpând astfel cetatea de devastare.

Se pare însă că Theodosius pentru a-și recâștiga creditul față de barbari, pedepsește pe însuș generalul Gerontius, salvatorul cetății Tomitane. Nu e însă mai puțin adevărat că împăratul este silit să retragă din curs monetele umplute și să le dea barbarilor iarăș aurul mult iubit.

Descoperirea monetelor, ce au făcut obiectul acestei notițe, în ținuturile Dobrogei locuite odinioară de soldați vizigoți sau în vecinătatea vechei cetăți Tomi, confirmă și mai mult interpretarea ce am dat-o cum că Theodosius I în anul 381 bate în monetăria statului din Constantinopol monete *aerati* pentru uzul soldaților vizigoți puși în solda armatei romane.

Numărul însă al acestor monete trebuie să fi fost foarte mare și a trebuit să circule și în metropolă nu numai pe timpul împăratului ci și al urmașilor săi, care au falsificat mult. În Codicele Theodosian făcut după cum se știe sub Theodosius II avem prescripțiuni foarte severe contra acestor falsificatori, (Cod. Theod. 12. 7. 1.):

«Va fi supus la pedeapsa capului sau a flacărilor acela care va fi micșorat dimensiunea cercului exterior, așa încât să micșoreze cantitatea ponderală sau acela care ea fi înlocuit printr'o imitație falsă ca să-l poată vinde, un ban de aur lucrat».

Tot cu privire la pedepsele date falsificatorilor de monete găsim în Digeste (*Lcx Cornelia. Corpus juris civilis. Vol. I Institutiones, Digesta. Lib. XXXXVIII. X. 8 pag. 804 Ed. Berolini MCMV*): «Oricine va fi sgârbiat, va fi vopsit (aurit, argintat), va fi plăsmuit bani de aur, dacă este om liber să fie dat fiarelor, dacă este sclav să fie pedepsit cu cel mai groaznic chin».

Monetele descrise, din considerentele expuse, cred că nu fac parte din grupul monetelor false, operele falsificatorilor, ci ele reprezintă adevărate monete fiduciare bătute în mare parte pentru uzul popoarelor din ținutul Sciției-Mici.

O NOUĂ MONETĂ A REGELUI SCIT KANITES

de W. KNECHTEL.

Intr'un articol publicat în Revista Catolică am descris cu deamănuntul o monetă scitică a regelui *Kanites*, găsită în Dobrogea. 1)

Mai târziu a apărut tot în această revistă un alt articol, în care s'au publicat de către Msgr. Netzhammer alte două monete inedite ale aceluiaș rege scit. 2)

În sfârșit, într'o ședință publică a Academiei Române, D-l M. Sutu, numismat și membru distins al acestui înalt institut de cultură, a făcut o comunicare, în care a dezvoltat în mod detaliat tot

1) *Revista Catolică*, 1912 p. 219

2) *Ibid.* 1913 p. 127

ce s'a scris și publicat până la acea dată despre monetele bătute de către regii sciți, ce au domnit peste teritoriul numit în anticitate Scythia minor, astăzi întreagă provincia României cunoscută sub numele de Dobrogea.

Această conferință s'a publicat în Analele Academiei Române alăturându-se și planșe, unde sunt reprezentate monetele cunoscute până astăzi ale acestor regi.³⁾

Puțin în urmă d. P. Mihăiescu, sub-inspector al Regiei Monopolurilor Statului, a găsit o nouă monetă, foarte interesantă și inedită, a regelui *Kanites*. D-l P. Mihăiescu, este un colecționar pasionat și posedă o colecțiune considerabilă de monete antice, printre cari se găsesc și unele piese inedite, adunate cu ocaziunea călătoriilor sale de inspecție, cari uneori au atins și localitățile antice aflătoare pe teritoriul României.

Această monetă, după comunicarea sa, a fost găsită în împrejurimile satului Teke, pe valea Batovska, în apropierea localității Ecrene și a orașului Balcic, prin urmare tot în regiunea de unde au provenit mai toate monetele regilor sciți cunoscute și publicate până acum.

Ea reprezintă capul zeiței Demeter, cu coroană de spice, vâl și colier de mărgăritare la gât. Pe revers se află inscripțiunea ΒΑΣΙΛΕΩΣ în două rânduri verticale, și jos ΠΟΛΥ, numele abreviat al unui magistrat. Printre cele două rânduri de litere se află un spic de grâu cu două frunze, alătura și paralel cu el la stânga o făclie aprinsă. Moneta are mărimea de 23 mm, și greutatea de 7,63 gr (Fig. 1). Monogramul ΠΟΛΥ este cunoscut de pe o monetă din orașul *Kallatis*.⁴⁾

Fig. 1.

Tipul capului zeiței Demeter de pe aceste monete este cel mai vechi care s'a reprezentat pe monete, și îl găsim și pe o monetă a regelui scit Sarias. Tipul este identic și cu unul de pe o monetă din Tomis (Fig. 2), și de pe alta din Dionysopolis.⁵⁾

Comparând moneda lui Kanites cu cele din Kallatis s'ar putea crede că tipul capului zeiței Demeter, cum se vede figurat pe monetele din Kallatis, a servit de model pentru monetele regilor sciți.

³⁾ *Analele Acad. Rom.* Seria II, tom XXXVIII Memoriile secțiunii istorice.

⁴⁾ Pick-Regling, *Die antiken Münzen von Dacien u. Moesien*, No. 221.

⁵⁾ *Ibid.* No. 371.

Piesa reprezentată la fig. 2 este un exemplar foarte bine conservat, cu o patină fină, pe care se disting bine toate detaliile minuțioase figurate de artiștii, de exemplu:

Fig. 3.

Pe revers: ΔI într-o coroană de spice.

Capul zeiței Demeter de pe piesa din Fig. 3, este la fel cu cel de pe moneda precedentă, numai că nu este bine conservat. Această monedă se deosebește de cealaltă numai prin numele magistratului $\Delta I O$ de pe revers.

Fig. 4.

Amândouă monetele sunt din colecțiunea mea, cea din urmă este inedită.

Pe reversul monetelor regilor *Kanites*⁶⁾ și *Tanusa*⁷⁾, găsim adeseori figurate două spice; pe noua monedă însă unul din spice este înlocuit printr'o făclie, care de altfel se află și pe alte două monete ale regelui *Kanites*⁶⁾.

Spicul este un simbol foarte răspândit și joacă un rol important în monetăria orașelor Kallatis și Tomis, de oarece grânele ce se transportau în vechime din interiorul țării în porturile Mării Negre, constituiau obiectul principal al comerțului coloniilor grecești. Pentru acest motiv se găsesc așa de des reprezentate și zeița Demeter și spicul de grâu ca prototipuri pe monetele provenite din această regiune.

Făclia făcută din lemn rășinos, a fost pe lângă focul din vatră, unicul și cel mai principal obiect ce servia exclusiv pentru luminatul artificial, și ne putem închipui însemnătatea ei, comparând actualul sistem ingenios de luminat cu cel din timpurile întunecoase ale omenirii din veacurile trecute.

Făclia nu era numai un mijloc de luminat, ci i-s'a atribuit și o putere purificatoare; ea era unul din obiectele cele mai principale ale cultului și în vremurile antice nu putea să lipsească dela îndeplinirea ceremoniilor religioase, de oarece focul era considerat ca elementul esențial de purificare.

Numele regelui *Kanites*, precum și numele celorlalți regi sciți:

6) Sutzu l. c. Tabela I fig. 5 și 7; tab. II fig. 1.

Acrosas, Tanusa, Châraspes și Sarias, sunt cunoscute numai după monete. În istoria antică acești regi nu sunt menționați nicăieri. Excepție face numai Kanites, pe care de Sallet crede că l'ar fi găsit pe o inscripție de pe o piatră, care a fost publicată pentru prima dată de Dousa în *Intinerarium Constantinopolis*. Din această lucrare a luat-o Gruterus în publicațiunea sa *Inscriptiones antiquae totius orbis Romanorum*, (edit. Heidelberg 1602), și în sfârșit Bocklius în *Corpus inscriptionum graecarum* II. Nr. 2056. 1843. După această din urmă lucrare, care se află în biblioteca Academiei Române, am copiat textul de mai jos.

Inscripțiunea s'a găsit de Dousa pe o piatră, care probabil a dispărut, cu ocaziunea unui călătorii la Varna, și se compune din 25 rânduri, din care transcriu numai primele 6 rânduri, adică acelea care cuprind numele lui Kamites.

ΕΔΟΞΕΤΗΒΟΥΛΗΚΑΙΤΩΙ — ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΣΘΕΝΗΣ ΖΩΙΛΟΥ —
ΕΠΙΕΝ ΕΡΜΕΙΟCΑCΚΛΗΠΠΟΔΩΡΟΥ — ΑΝΤΙΟΧΕΥCΔΙΑΤΡΙ-
ΒΩΝ ΠΑΡΑΒΑCΙΔΕΙ CΚΥΘΩΝ Γ ΚΑΝΙΤΑΕΥΝ ΟΥΝ ΚΑΙ ΠΡΟΘΥΜΟΝ —
ΕΑΥΤΟΝΤΩΙΔΗΜΩ Ι ΔΙΑΤΕΛΕΙ

ἔδοξε τῇ βουλῇ καὶ τῷ δήμῳ Κρατισθένης Ζωίλου ἔπεν Ἐρμείος Ἀσκληπιοδώρου Ἀντιοχεὺς διατρίβων παρὰ βασιλεῖ Σκυθῶν Κανίτα ἐθνικὸν καὶ πρόθυμον ἑαυτὸν τῷ δήμῳ διατελεῖ . . . . .

Traducerea. «Se hotărăște următoarele de către Senat și Adunarea poporului după propunerea lui Kratisthenes, fiul lui Zoilos: Luând în considerare că Hermios din Antiochia, fiul lui Asclepiodor, în tot cursul șederei sale pe lângă Kanites, regele Sciților, s'a arătat totdeauna binevoitor și gata de ajutor față de toți concetățenii, [cari din întâmplare se aflau la dânsul acolo, și neobosit în râvna sa, nu a neglijat nimic spre a-le sprijini cererile lor drepte, Senatul și Adunarea poporului au hotărât a-i conferi lui și descendenților săi ospitalitate, dreptul de cetățenie și loc în Senat, precum și scutire de toate impozitele pentru mărfuri personale importate sau exportate, și dreptul de a cumpăra terenuri, și vot în tribunalele de arbitragiu asupra intrării și ieșirii corăbiilor din port, asupra războiului și păcii, azil și neutralitate, asemenea și participarea liberă la Senat și Adunarea poporului, conform cu statutele inviolabile. Iar superiorul serbărilor religioase va așeza incipțiunea aceasta pe obișnuitul stâlp de piatră în locașul sfânt.»]

Litera Γ înaintea numelui lui Kanites, nu se poate explica, chiar dacă ar fi numai o greșeală.

Spre a pune mai bine în evidență importanța serviciilor aduse senatului și populațiunii orașului de către Hermios, care probabil că a avut o pozițiune influentă pe lângă regele Kanites, s'a reproduș mai sus în traducere întreg textul decretului, în care se expun binefeciile însemnate ce i s'au conferit prin acest decret.

Numele orașului care a emis acest decret nu se află trecut în inscripțiune, dar se crede că a fost Odessos, actualul oraș Varna, pentru motivul, că s'a mai găsit și alte pietre, cu asemenea inscripțiuni în această localitate, și apoi că nu s'ar mai afla un alt oraș pe coasta de apus a Mării Negre între Odessos și Tomis, căruia i s'ar putea atribui inscripția cu oare-care probabilitate.

Însă tot atât de bine se poate atribui decretul acesta și orașului Dionysopolis. Presupunerea admisă pentru orașul Odessos se poate admite și pentru orașul Dionysopolis. Ar mai fi de observat că reședința regelui Kanites trebuie să fi fost mult mai aproape de Dionysopolis decât de Odessos, ceia-ce se deduce și din monetele regilor sciți, care sunt în perfectă concordanță cu acele contemporane, cu capul zeiței Demeter, ale orașelor Dionysopolis și Kallatis, și care mai toate au fost găsite cu ocaziunea săpăturilor din regiunea menționată, unde trebuie să căutăm și reședința acestor regi.

De oare-ce Sciții a fost totdeauna în legături mai strânse cu locuitorii orașului Dionysopolis, decât cu cei din Odessos, care era mai departe, pentru aceasta s'au ivit între ei și ciocniri mai dese, care au dat ocaziune la plângeri, pe care Hermios a stârunit a le aplană după cum se poate vedea din inscripțiunea de mai sus.

Afară de aceasta cuvintele ΒΟΥΛΗ (Senat) și ΔΗΜΟΣ (Adunarea poporului), care sunt menționate în această inscripțiune s'au mai găsit și în alte două inscripțiuni pe două pietre diferite în actualul oraș Balcic, sau vechiul Dionysopolis, ceea ce dovedește că acest oraș a fost o democrație independentă. Aceste două inscripțiuni din urmă purtau și numele orașului Dionysopolis, unit cu cuvintele, ΒΟΥΛΗ și ΔΗΜΟΣ și au fost publicate de C. Iireček. ⁸⁾

⁸⁾ Iireček, Archäol.-epigr. Mitteilungen 1886 p. 1883:

... ΤΥΧΙΛ

... ΔΕΙΟΠΩΑΙΩΝΑ

... ΥΤΗΝ ΚΑΙ... ΙΤΙΣΤΡΑΤΗ

... ΣΕΒΑΣΤΟΥΚΑΙΣΑΡ

... ΡΥΕΤΗΝ ΒΟΥΛΗ ΔΗΜΟ

... ΓΣΟΠΟΛΙΤΩΝ

Lectura: [Αγαθῆ] τυχή [ουτερ] άσιον Πολλίωνα [περσε] υτήν και [αν] πιστρατη [ον] σεβαστου καισα [ρος ευε] ργατην βουλή διμο [σ Διον] νυσοπολιτων.

Cu deplină convingere mă asociez la presupunerea emisă de d'Anville, care este singura întemeiată, că Dionysopolis, iar nu Odesos, a fost orașul de la care a emanat acest decret, și că piatra cu inscripțiune, deși găsită la Varna, a fost transportată acolo numai întâmplător, cum a fost cazul și cu alte pietre de acest fel, care s'au transportat câte odată la distanțe foarte îndepărtate de locul lor de origină. De exemplu, pietrele de la Adam Klissi găsite la Constantinopol. ⁹⁾

Înainte de a mă ocupa de poporul Scit stăpânit de acești regi, cred că ar fi bine să menționez sumar despre popoarele care au năvălit și locuit în teritoriul numit astăzi Dobrogea și cunoscut în vechime sub denumirea de Scythia Minor, până la cucerirea lui de către Romani.

Herodot, supranumit și părintele istoriei, este cel mai vechi istoriograf, care a transmis primele știri pozitive despre Sciți și despre teritoriul locuit de ei.

El cuprinde sub denumirea de Sciți, diferitele popoare de aceeași origină și cu aceleași moravuri, care au locuit teritoriul la nord de gurile Dunării și coasta Mării Negre, începând la apus dela Carpați și mergând la răsărit până la râul Don, adică întreg teritoriul vechiului regat român și imensele stepe ale Rusiei meridionale.

Herodot împarte Sciții în două categorii principale, din care tribul cel mai numeros și cel mai notabil îl numește Sciții regali sau independenți, care după dânsul au locuit teritoriile apusene din regiunea nordică a gurilor Dunărei și a coastei Mării Negre. După dânsul Dunărea de jos a format hotarul sudic al acestui mare teritoriu, de oare-ce Sciții dela sud de Dunăre nu-i erau cunoscuți, cu toate că din scrierile sale se constată că a căpătat cunoștiințe exacte despre litoralul marin al Dunării, cu ocaziunea călătoriilor sale în această regiune.

Știrile cele mai vechi despre populațiunea din Dobrogea, adică despre Geții de neam tracic, ni-le-a transmis tot Herodot. Acest popor care a locuit teritoriul cuprins între malul drept al Dunării și coasta apusană a Mării Negre, a fost supus în anul 513 î. n. d. Cr. de către Dariu, regele Persilor, cu prilejul expediției sale contra Sciților.

⁹⁾ Tocilescu, Fouilles et recherches p. 9.

Dintre popoarele trace Odrizii au fost cei dintâi care s'au liberat de sub jugul Persilor. Ei au format un stat puternic pe la 430 în. d. Cr., sub regele Sitalkes, care stat s'a întins până la Dunăre cuprinzând și Dobrogea actuală. După moartea lui Sitalkes, în anul 424, dominațiunea Odrisilor a început să decadă, din cauza certurilor dinastice, care au contribuit ca la anul 340 regele Filip II-a al Macedoniei să treacă cu armata s'a în teritoriul lor. Dela această dată ei au rămas încontinuu sub influența regilor macedoneni, până în anul 168 în. d. Cr., adică pâna la moartea lui Perseus ultimul rege al Macedoniei.

Prima mențiune despre Sciții din Dobrogea datează din timpul lui Filip II. Din certurile ivite între Ateas, regele Sciților, și Filip II și din evenimentele parvenite în urma acestora, se poate deduce că se aflau atunci Sciți la sudul Dunării.

După o notiță luată de sigur de la Ephoros, Skymnos vorbește despre Sciții colonizați la sudul Dunării, în jurul orașului Tomis, prin urmare trebuie să fi avut loc o imigrațiune a poporului scit în Dobrogea. Și în adevăr, fără a indica cauza și timpul, Strabo raportează despre o ast-fel de imigrațiune, care ar fi avut loc în prima jumătate a veacului al IV-lea în. d. Cr. din Crimeea în Sciția nouă, numită în timpul lui Strabo, Scythia minor, denumire care nu se găsește menționată în istorie înainte de Strabo, și care datează din ultima jumătate a secolului al IV-lea în. d. Cr.

Din cele de mai sus se poate deduce, că în timpul lui Filip II (360-336), trebuie să fi existat un regat scit, guvernat de un rege, care a domnit peste Scitia întregă, probabil până la gurile Dunării.

Justinus, cronicarul și biograful lui Alexandru cel Mare, ne asigură că în anul 414 în. d. Cr. aceștia formau un stat organizat sub regele Ateas, când Filip II a ridicat asediul Bizanțului spre a-i ataca. În acest război cu toate că Sciții au fost mai numeroși și mai curagioși, totuși au fost învinși de Filip și de acum înainte Sciția a rămas sub suveranitatea macedoneană. Despre soarta regelui Ateas nu se știe nimic.

Și Pliniu menționează pe Sciții din Dobrogea în descrierea sa despre provincia Moesia, și arată că hotarele teritoriului populat de Sciți sunt identice cu acelea date de Skymnos, adică linia dreaptă care pleacă de la Durostorum (Silistra) la Dionysopolis (Balci). Râul Zyras

(Batovska) formează hotarul cel mai sudic, și Dionysopolis este ultimul oraș care se învecinează cu teritoriul lor.

Mai este de observat, că de aici înainte nici un autor vechi nu mai vorbește despre un popor scit în Dobrogea. Chiar pentru Strabo, Scythia este un nume generic dat întregului teritoriu nord-estic al Dobrogei. Nici Ovidiu nu a dat vre unui popor din Dobrogea numele de Sciți, ci numai regiunii amintite, prin urmare acest nume este numai o expresiune geografică, iar nu etnografică.

S'ar putea deci admite, că acest popor care a stat neîntrerupt în relațiuni cu elementul get, care-l înconjura, a fost desnaționalizat în decursul veacurilor, și absorbit în masa invingătorului.

După moartea lui Perseus, ultimul rege al Macedoniei, regatul Odrizilor a continuat să existe ca stat aliat al Romanilor, iar după ce Lucullus în anul 71 în. d. Cr. supune regiunea de la nord de Balcani, împreună cu regatul Odrizilor, aceștia au devenit mai întâi confederații, iar mai târziu vașali tributari ai Romanilor, și în sfârșit, după stingerea dinastiei prin moartea regelui Rhoemetalkes, ucis de soția sa, teritoriul lor a intrat sub dominațiunea romană și a fost definitiv încorporat la imperiu de către Claudius în anul 46 d. Cr. sub numele de Moesia inferior.

Sub dómnia împăratului Dioclețian (284-305 d. Cr.) se face o nouă împărțire a imperiului roman, și teritoriul care se numește astăzi Dobrogea, ia numele de Scythia minor, sau numai Scythia.

Denumirea această politică s'a reluat în urmă și în organizația bisericească, când populațiunea care a locuit acest teritoriu a fost creștinată. De oare-ce biserică, foarte conșervatoare, s'a conformat mai totdeauna organizației politice, a păstrat și ea numele de Scythia în organizația ei teritorială, menținând titlul de «Episcop al provinciei Scythia» cu reședința în orașul Tomis.

Decadența bisericii din Sciția, care ținea de dieceza Thraciei, se datorește invaziunii barbarilor, și mai cu seamă a Bulgarilor. Valentinian este ultimul episcop al Sciției nouă (cam pe la 550 d. Ch.) și cu el dispăre și Sciția din organizația bisericească.

Cât privește epoca, când au fost puse în circulație monetele regilor sciți este cu totul nesigură, de parece nu ni s'a transmis nimic în literatura istoriografilor antici despre soarta acestor regi.

După înfrângerea regelui scit Atcas de cătră Filip II la 339 în. d. Cr., Macedonenii n'au făcut cuceriri în nordul Balcanilor decât când regele Lysimachos, în luptele sale în contra triburilor trace

Dela nord, a făcut din Dunăre granița statului său și a transformat Dobrogea într-o provincie a Macedoniei.

Din aceste evenimente s'ar putea deduce, că regii sciți din Dobrogea s'au bucurat de oarecare suveranitate sub regii Macedoniei, cari le-au acordat dreptul de a bate monete de bronz cu titlul de ΒΑΣΙΛΕΥΣ, cam analog cu dreptul ce s'a dat orașelor din Moesia inferioară de către împărații romani după subjugarea lor.

Având în vedere că Alexandru cel Mare a fost primul rege al Macedoniei, care a pus pe monetele sale titlul de ΒΑΣΙΛΕΥΣ, s'ar putea conchide că baterea monetelor regilor sciți datează dintr'o epocă ulterioară domniei lui Alexandru cel Mare.

Aceste monete ale regilor sciți sunt în legătură strânsă și cu apariția primelor nominale pe monetele autonomie ale orașelor pontice învecinate: Tomis, Kallatis, Dionysopolis și Odessos. Prin forma, mărimea, fabricarea și tipurile ce reprezintă ele se aseamănă foarte mult cu o serie de monete de ale acestor orașe, clasate de numismați în a doua jumătate a veacului al III-lea sau în prima jumătate a veacului al II-lea în. de Cr.

Pe baza acestor argumente putem fixa timpul de domnie al regilor sciți din Dobrogea în epoca aici arătată, și aceasta concordă și cu data inscripțiunei dela Varna, citată mai sus. Köhne pune pe Kanites în anii 260—240 în. d. Cr. și Wroth pe Acrosas în veacul al 2-lea în. d. Cr.

Acești regi sciți pontici, a căror existență și dominațiune sunt documentate prin monetele ce au bătut, și a căror succesiune ar fi: Kanites, Tanusa, Charaspes, Acrosas și Sarias, par că se trag toți din una și aceeași dinastie dominantă, care de altmintrelea trebuie să se restrângă la o perioadă de scurtă durată, judecând după stilul monetelor lor, unicele monumente ce au păstrat pentru posteritate indivizibilitatea și existența lor.

Teritoriul din sudul Dobrogei, în regiunea orașului Dionysopolis, astăzi Balcic, al cărui hotar îl formează micul râuleț Zyras, astăzi Batovska, lângă Ekrene, a fost regiunea locuită de poporul scit; acolo trebuie căutată și reședința regiilor cari au domnit asupra acestui popor. Deși locul acesta nu se poate preciza cu siguranță, totuși avem indicii de pe monetele lor, care au fost găsite mai toate fără excepțiune în apropiere de Mangalia și mai cu seamă în vecinătate de Balcic, unde acești suverani trebuie să fi fost înmormântați și unde trebuie să se afle de sigur și mormintele lor.

Foarte problematică mi-se parte aserțiunea că trei monete a regelui scit Kanites s'ar fi găsit în insula Șerpilor dela gurile Dunării, cu ocazia săpăturilor întreprinse acolo de vestitul arheolog Murzakewici în tovărășie cu alți savanți ruși, din cari a fost compusă comisiunea însărcinată de societatea de istorie și arheologie din Odesa în anul 1841, spre a face explorațiuni în această insulă.

În revista societății în care s'a publicat rezultatul acestei expedițiuni ¹⁾ trebuie să se fi strecurat o eroare, de oare-ce nu este admisibil ca toate monetele, în număr de peste 2000 piese, printre care și acele trei ale regelui Kanites, să fi provenit numai din săpăturile făcute în aceasta mică insulă, de abia 17 kilometri pătrați. Din potrivă monetele trebuie să fi fost găsite și în cele lalte localități vizitate de aceasta comisiune științifică de pe întreagă coasta de apus a Mării Negre și nu numai de pe insula Șerpilor.

Este cu totul, exclus că s'ar ar fi putut așeza oameni în mod statornic pe aceasta mică insulă stâncoasă și cu desărvârșire despărțită de lume, din cauza lipsei unei comunicații regulate precum și din cauza numeroaselor furtuni și întemperii din regiunea aceasta părăsită a Mării Negre. Și astăzi debarcarea este cu puțință numai cu luntrea și nu se poate acosta de cât în trei puncte din cauza stâncilor submarine de care este înconjurată.

Numeroșii tumuli, movile funerare, care se disting izbitor spre orizont în vecinătatea orașelor Mangalia, Kavarna, Balcic și Bazargic ar putea contribui foarte mult la lămurirea istoriei și culturii vechiului popor scitic, dacă s'ar explora științificește, o temă care rămâne de rezolvit în viitor.

NOUTĂȚI MEDALISTICE

Expoziția de medalii a d-lui Lavrillier. Cei doi ani din urmă ai războiului au fost săraci în medalii noi; chiar Germanii cari la început inundaseră lumea cu nenumărate medalii, menite să comemoreze cele mai neînsemnate succese militare, au trebuit să-și reducă activitatea și să transforme atelierele în fabrici de munițiuni.

Dar tocmai în acest timp o împrejurare neașteptată a contribuit ca într'una din țările cele mai greu încercate de război, un tânăr

¹⁾ *Zapiski*, III p. 247.

medalist să aibă ocazia de a-și cultiva arta și de a produce o serie de lucrări remarcabile. Țara aceasta a fost Moldova, regiunea rămasă liberă a regatului românesc; medalistul a fost talentatul artist francez André Lavrillier, iar împrejurarea care i-a dat prilejul să lucreze a fost intervenția eroică a locotenent-colonelului canadian I. W. Boyle pentru salvarea refugiaților români din Odesa din mâinile bolșevicilor. Cei salvați, între cari se găseau foarte mulți parlamentari, au hotărât să ofere îndrășnețului Canadian o medalie comemorativă și pentru executarea ei s'au adresat medalistului francez, care din întâmplare se află printre ofițerii misiunii militare a generalului Berthelot.

Odată pus în situația de a putea lucra, d-l Lavrillier a produs și alte medalii, pe cari le-a înfățișat publicului într'o expoziție ce a deschis la Ateneul din București în Martie și Aprilie 1919.

Lucrările ce au fost expuse de d. Lavrillier nu sunt medalii complete terminate, ci numai cu o singură față. Ele reprezintă portrete de ale unor personaje militare sau civile cari au avut un rol în războiul nostru, cum sunt generalii Berthelot și Lafont, locotenent-colonelul Boyle, contele de Saint-Aulaire, ministru al Franței în România, Dr. I. Cantacuzino, cunoscutul nostru bacteriolog, d-ra Marioara Ventura, celebra artistă dramatică a cărei activitate ca soră de caritate a fost atât de remarcabilă. Afară de acestea avem portretul Principesei Ileana, a d-nei Dr. Vignal, a d-nei A. Gr. și al d-șoarei B. Numai pentru medalia locot.-colonelului Boyle a fost expus și reversul, care reprezintă o corabie cu pânzele umflate, corabia salvatoare a refugiaților noștri.

Toate aceste medalii au fost lucrate în Iași și poartă data de 1918. Ele dovedesc că d. Lavrillier posedă nu numai un real talent de portretist, dar și o mare îndemânare în a redă în gravură nuanțele cele mai fine și liniile cele mai delicate.

Afără de medaliile de mai sus, cari privesc în special țara noastră, artistul francez a mai expus câteva studii în gips și numeroase desemnuri.

Sperăm ca în curând să putem vorbi mai amănunțit despre activitatea medalistică a d-lui Lavrillier în România, însoțind expunerea și de reproduceri după cele mai însemnate lucrări ale sale.

BIBLIOGRAFIE

ȘT. MORĂRESCU-ADRIA, *Despre monete și lingouri*. Cu o prefață de I. D. Protopopescu. Ghid teoretic și practic. București, 1916. Lucrarea de față are două părți: prima cuprinde un număr de considerații despre moneta ca instrument de schimb, despre caracterele economico-juridice și fizice ale ei, despre hârtia monetă, sistemele monetare, falsificarea monetelor, metalele monetare, etc. În partea a doua se dau tablouri despre monetele emise în statele Europei, Asiei, Africei, Americii și Oceaniei.

Cu privire la cele cuprinse în partea întâi a lucrării nu putem spune altceva, decât că autorul dovedește foarte slabe cunoștințe despre toate chestiunile ce tratează. Nici una din ele nu este expusă în mod complet și lămurit, ci toate sunt tratate în mod absolut superficial, fără cunoașterea celor mai principale izvoare și fără cea mai elementară legătură logică. Credem că citirea acestei părți a lucrării nu poate aduce nimănui nici un folos.

Cât privește tablourile din partea a doua, cari nu constituie o muncă originală a autorului, dar pot aduce foloase celor ce au nevoie că cunoască în anumite împrejurări monetele din diferite țări ale lumii, ar câștiga mult dacă ar fi puse la curent cu ultimele modificări ce s'au făcut în unele state. Pentru ca lucrarea să fie utilizabilă, autorul va trebui să prefacă radical partea întâia și să pună la curent tablourile din partea doua.

DR. I. N. ANGELESCU, *Evoluția economică a Țărilor Românești*. Vol. I. *Economia familială și agrară. Economia orășenească*. București 1918. Autorul face o expunere sistematică, dar succintă, a dezvoltării țărilor noastre din cele mai vechi timpuri și până în veacul al XVIII-lea arătând fazele prin care a trecut economia națională în acest timp, influențele sub cari s'a organizat producția și circulația ei, piețele comerciale și mijloacele de transport, instrumentele de schimb și operațiile financiare. Chestiunile sunt văzute prin prizma economistului, care cunoaște bine istoria evoluției economice a lumii și cartea cuprinde multe vederi noi, provocate mai ales de analogiile ce face autorul între situația țărilor noastre și ale vecinilor noștri în diferite epoce, precum și de considerațiunile ce izvorăsc din istoria generală a economiei politice europene.

Cred că în multe privințe are dreptate, dar controlul este foarte greu de făcut, de oarece autorul nu indică izvoarele.

Pe noi ca numismați ne interesează în special capitolul din urmă (p. 125—138), care tratează despre instrumentele de schimb și operațiile financiare din epoca economiei orășenești.

D-sa susține că la noi, ca și la alte popoare, la început unitatea de măsură a valorilor au fost vitele; însuș cuvântul marfă ar veni dela marhă, care însemnează vită. Moneta s'a introdus prin negoț mai înainte de constituirea oricărei autorități publice. De altfel noi n'am creat un sistem monetar propriu, nici nu ne-am însușit numai un singur sistem monetar străin, ci am împrumutat rând pe rând dela popoarele cari au avut la anumite epoci dominația comercială în răsăritul Europei, monetele și sistemele monetare ale acestor popoare. Astfel am avut perioada perperului bizantin, apoi a asprului turcesc și dinarului apusean, pe urmă a leului; acesta din urmă a devenit moneda națională.

Domnii noștri când au bătut monete proprii cu numele lor și cu stema țării, n'au făcut altceva decât au imitat o monetă străină care circulase până atunci în țară, adoptându-i chiar numele așa cum îl consacrase pronunțarea românească. «Raporturi noi de valoare între moneda creată și monetele sistemului existent nu s'au stabilit în mod conștient. Dar practica vieții comerciale a mărit sau micșorat valoarea, adică cursul monetei nouă a Domnului, fără ca acest curs să fie stabilit și formal cunoscut». De aceea clasarea de până acum a monetelor noastre nu este justă, ci ele «trebuie clasate după sistemele din care făceau parte și după popoarele dela cari veniau, Epocile obținute astfel se potrivesc cu epocile făcute din punct de vedere al dominării pieții comerciale a Răsăritului de popoarele cari s'au perindat rând pe rând în această parte».

Am rezumat înadins cât mai complet concepția d-lui Angelescu cu privire la caracterul și evoluția monetei vechi românești, pentru că ea prezintă interesul noutății și are toată aparența unei argumentări verosimile, dar cum dovezi documentare pentru sprijinirea ei lipsesc cu totul, nu o putem considera deocamdată decât tot ca o simplă teorie.

C. I. BĂICOIANU. Banca Națională în timpul ocupațiunei. (Noembrie 1916—Noembrie 1918). Emisiunea Băncii Generale. Contribuție la politica financiară a Germanilor în România ocupată. București, 1919. O expunere foarte interesantă asupra mijloacelor întrebuințate de dușmani pentru a lovi în cel mai mare institut de credit al nostru

și pentru a pune în serviciul lor toate resursele financiare ale statului. Emisiunea unor noi bilete de bancă prin intermediul unei alte bănci — Banca Generală — și contra legii, care acordă numai Băncii Naționale acest privilegiu, a fost unul din aceste mijloace.

Este important că emisiunea acestor bilete a fost hotărâtă de consiliul de război german încă din 29 Oct. st. n. 1916, deci cu aproape două luni înainte de căderea Bucureștilor, și chiar atunci s'a stabilit, că «la încheierea păcii se va proceda astfel ca rambursarea tuturor biletelor emise să se ia de către guvernul român asupra sa.»

Acoperirea acestor bilete urma să se facă în mare parte din averea Băncii Naționale găsită la Berlin. În adevăr s'au înscris la fondul de acoperire 180 milioane mărci din averea acestei bănci, în timpul celor doi ani de ocupație dușmană.

Cu privire la cantitatea de bilete emise prin Banca Generală este de observat că valoarea biletelor puse în circulație până la încheierea armistițiului era mai mică (970 milioane), decât a celor emise după armistițiu până la alungarea dușmanilor din țară (1.200 milioane), deși conform condițiilor păcii dela București, ar fi trebuit să înceteze emisiunea odată cu încheierea păcii.

C. N. TEIANU, Biletul Băncii Generale Române și mijloacele practice pentru înlocuirea lui (în «Cronica Financiară,» 15 Martie 1919).

Autorul după ce arată scopul urmărit de dușman prin emisiunea acestor bilete și suma la care s'a ridicat până în momentul alungării administrației germane, preconizează ca mijloace de înlocuire sau emiterea unei monete de hârtie de către stat, sau etatizarea băncii noastre de emisiune.

C. M.

CRONICA

Emisiunile de hârtie monetă în România în timpul războiului. Dacă împrejurările economice provocate de războiul mondial au obligat Banca Națională să emită în 1914 bilete de 5 lei și în 1916 de 500 lei, situația ce s'a creat în urma intrării noastre în acțiune și mai ales în urma retragerii în Moldova și lipsa aproape totală de monete de metal în acest timp de criză, au făcut inevitabilă emiterea de monete divizionare de hârtie de 2 lei, 1 leu, 50 bani și 10 bani.

Banca Națională prevăzuse de mai înainte că în cazul intrării în acțiune numerarul metalic va dispărea de pe piață, de aceea luase măsuri ca să aibă gata un stoc de bilete de 1 leu și 2 lei. Și într'adevăr noile bilete s'au emis încă din Martie 1915 și s'au pus în circulație înainte de război. Dar din cauza invaziunii dușmane și a evacuării unei părți din țară, rămânând o mare cantitate de bilete în teritoriul ocupat, Banca Națională după stabilirea în Moldova a fost nevoită să comande din nou hârtia necesară în Franța. Dar cum din cauza împrejurărilor hârtia aceasta n'a putut sosi, Banca a închiriat o tipografie în Iași și a tipărit acolo atât bilete de 2 lei și un leu, cât și de 100 și 500 lei pe hârtie simplă și de o culoare întrucâtva deosebită de a celor vechi. În acelaș timp s'a cumpărat și în Moscova o tipografie, care a tipărit bilete de ale noastre, iar Banca Franței a fabricat pentru noi nu numai hârtia necesară, dar și bilete. Se înțelege că nici biletele tipărite în Moscova nici cele din Franța n'au putut sosi la timp și trebuințele publicului au fost satisfăcute de cele tipărite în Iași. Prin aceasta însă criza de numerar n'a fost decât în parte rezolvată, căci noile bilete nu înlocuiau decât monetele de argint de valoarea corespunzătoare, pe câtă vreme monetele divizionare mai mici, ca cele de 50, de 20, de 10 și de 5 bani lipsiau cu totul. Până la un timp publicul le-a înlocuit cu timbre poștale, dar pe urmă și acestea au început să lipsească și atunci guvernul s'a văzut nevoit să emită monete de hârtie de 50 și de 10 bani; și unele și altele au data de 1917.

Importanța acestor bilete constă și în faptul că sunt primele monete românești cari au efigia regelui Ferdinand.

În partea țării ocupată de trupele dușmane, administrația germană a emis și ca monete de hârtie, speciale pentru acest teritoriu. S'a pus în circulație, încă dela începutul anului 1917, bilete de 1000 lei, 100 lei, 20 lei, 5 lei, 2 lei și un leu, de 50 bani și 25 bani. Instituția care le-a emis a fost Banca Generală Română, pe baza unui privilegiu special, iar pentru acoperire serviă un depozit în numerar al statului român ce urma să se formeze la Banca Imperiului German.

Acestor bilete li s'a dat curs forțat în tot teritoriul ocupat, în timp ce biletele Băncii Naționale, care după cum se știe, erau garantate de stocul de aur al băncii, erau strânse cu mare grijă de samsarii administrației militare germane.

Emisiunea biletelor Băncii Generale urmăria două scopuri: întâi înlesnirea transacțiilor comerciale prin mijlocirea unei monete

fiduciară pentru care statul german nu dădea nici o garanție, și al doilea urcarea artificială a prețurilor pentru ca populația să se îndemne a-și vinde produsele și vitele în speranța unui câștig mare, care în realitate era iluzoriu, căci la încheierea păcii statul român urmă să răscumpere toate aceste bilete, încercându-și cheltuelile, cari pe urmă aveau să fie plătite tot de cetățeni.

În adevăr administrația germană a emis până la încheierea păcii dela București hârtie monetă în valoare de peste 2 miliarde și în tractat s'a impus statului să ramburseze această sumă. Cu toate acestea administrația germană a continuat să emită bilete sub pretext că până la ratificarea păcii are acest drept. Norocul nostru a fost că cu ajutorul aliaților ocupația străină a fost înlăturată, iar biletele emise de ea vor fi acum plătite de statul german.

Intr'un studiu viitor vom examina mai amănunțit chestiunea hârtiei monete în țara noastră,

Ceva despre sfaņț. Bătrânii spun că în uzul zilnic sfaņțul era cunoscut sub numirea de *doi lei patru* (2 lei și patru parale), după cum era cunoscut și *sorocovățul*. Din pricina asemănării ca valoare și ca mărime cu acesta, i-se zicea și sfaņțului sorocovăț, dar spre deosebire de primul se numia *sorocovăț nemțesc*, în timp ce celuilalt i-se zicea *sorocovăț rusesc*. Pe lângă spusele bătrânilor, această numire dată sfaņțului o găsim consemnată și într'un document vechi, anume într'un testament din 25 Ian. 1867 a protopopului Ioan Ghinea din Bârlad (v. Antonovici, Documente Bârlădene, I p. 37). Aici între alte sume pentru diferite destinații, găsim și următoarele: «500 adică cinci sute lei să se facă două sute sorocoveți nemțești și la fiecare testemel la preoți și diaconi să se lege doi sorocoveți și la dascăli la fiecare câte unul». Se vede de aici că sfaņțul se mai numia și sorocovăț nemțesc și valora mai mult, adică 2 lei și 20 parale.

În uzul zilnic erau și piese de 10 creițari, adică de jumătate de sfaņț și care erau cunoscute sub numirea de *un leu și două*, cum și piese de 30 creițari, deci de un sfaņț și jumătate...

În graiul de toate zilele ne-a rămas dela această monetă expresia a *sfaņțui*, întrebuințată atunci când cineva pentru vre-o afacere a încăput pe mâna unui funcționar lacom. O mai găsim și în zicătorile populare, de pildă: «De când beau pe zi câte-un sfaņț, se țin nevoile de mine lanț», sau «Altă dată cu un sfaņț, făceai un mare danț». Din gura unui țigan lăutar am auzit cântecul: De când i-a văzut sfaņții, mândra nici că se mai uită la alții, ci numai cu

prostul se îndrăgostește și de bărbat că-l va lua îi făgăduiește». *Econom V. Ursăcescu, Dolhești-Fălciu.*

Cheltuielile unui ospăț din 1830. Pentru o masă ce s'a dat ofițerilor români la 11 Decembrie 1830, de către Mitropolia din București, s'au făcut următoarele cheltuieli a căror însemnare trecută în Documentele Mitropoliei ce se găsesc la Academia Română (Mss. 1080, fila 335), ne dă o idee despre prețul mărfurilor și cursul banilor în acel timp:

Taleri 108 s'au luat 6 botelci de șampanie câte 18 lei una.

» 45 s'au luat 3 oca de vutcă de izmă și de trandafir câte 15 lei ocaua.

» 6 o butelcă de rum pentru pozciuri.

» 3 chiria a 12 păhară de șampanie ce s'au luat dela cofetar.

» 4, parale 20 s'au luat 3 coți de tafta pentru ștersul tăvilor și al ceștilor.

» 1, s'au luat 8 lum(â)nări de seu...

Parale 20, s'au luat 5 coale de hârtie de s'au (pus) la geamurile cele lipsă în sala mare.

» 32 s'au luat 2 măhuri.

» 30 s'au luat cascarelă pentru afumat pă sus.

Comunicat de d. Gh. Nicolăiasa.

MORȚII NOȘTRI

Războiul, cu cortegiul lui de nenorociri, cu ocupația dușmană și cu pribegia în țări străine, a făcut victime și în rândurile societății noastre. Dacă membrii cari au luptat pe front sau au fost la diferite servicii ale armatei, au avut norocul să scape toți cu viața, în schimb aspra ocupație dușmană și pribegia îngrozitoare, însoțite și una și cealaltă de deprimarea sufletească, caracteristică epocelor de umilință națională, ne-au răpit pe câțiva dintre colegii cei mai distinși și mai simpatici.

Cel dintâi ne-a părăsit *C. Alessandrescu*, fost sub-director al, «Monitorului Oficial» și membru fondator al societății noastre dela înființarea ei. Pasionat colecționator de monete antice și mare amator de medalii, Alessandrescu reușise să-și formeze o frumoasă colecție care cuprindea multe monete rari și medalii semnate de artiștii cei mai de seamă. Ca membru în comitetul societății timp de 13 ani, el a luat parte la toate lucrările și a contribuit în mare măsură la propășirea ei. O veche boală l'a doborât la pat puțin timp înainte de intrarea armatelor dușmane în Capitală și copleșit de nenorocirea țării și de grija fiilor săi, cari luptau pe front, și-a dat sufletul în ziua de 3 Decembrie 1916.

În primăvara anului 1918, când prin pacea dela București se hărăziă țării și neamului nostru cea mai nenorocită soartă ce se rezervează vreodată unui popor, s'a stins din viață marele patriot, savantul profesor și omul de bine care a fost *Dr. C. I. Istrati*. Membru onorific al societății noastre din 1913, Doctorul Istrati își consacrase o parte din activitatea sa pentru adunarea și studierea monumentelor arheologice și artistice, formându-și un adevărat muzeu, în care monetele ocupau un loc important. Cu durerea în suflet s'a despărțit el de această colecție, când dușmanii ocupaseră o parte din țară, și s'a refugiat în Moldova, unde la începutul anului 1917 deveni ministru de industrie și comerț. Desnădăjduit de nenorocirea țării sale, la care simția că a contribuit și el, partizan idealist al războiului pentru unitatea neamului, a plecat după câțva timp la Paris, unde credea că va putea aduce mai mare folos țării, convingând cercurile diriguitoare să ajute în mod efectiv România,

Dar zdruncinările trupești și marile dureri sufletești l-au răpus aci la sfârșitul lui Ianuarie 1918, fără să poată avea măcar mângâierea de a ști, că nenorocirea țării sale se apropie cu pași repezi de sfârșit și că idealul pe care l-a urmărit în tot timpul vieții sale era atât de aproape de realizare.

Tot în pribegie și-a găsit moartea și un alt membru onorific al societății noastre, *Vania Paspatti*. Financiar distins și conducător al uneia din cele mai mari bănci din țară, Paspatti era o fire aleasă, un om de gust, care aprecia lucrările de artă și avea în special pentru medalistică o predilecție deosebită. Membru fondator al societății noastre din 1906, a fost proclamat după 10 ani pentru serviciile însemnate ce ne-a adus, membru onorific. Părăsind Capitala în preajma invaziei dușmane pentru a asigura interesele băncii pe care o conducea, a stat un timp în Moldova și apoi a trecut în Rusia. Prins aci de revoluția bolcevistă, i-a fost cu neputință a-se înapoia în țară, chiar după ce oștile inamice au fost alungate. Chinuit de dorul de a-și revedea țara și hărțuit mereu de revoluționarii ruși, a încetat din viață la Odessa în ziua de 18 Decembrie 1918.

În luptă cu asprimea ocupației dușmane și cu umilința pe care invadatorii o impuneam tuturor celor rămași în teritoriul ocupat, a căzut bătrânul general *Alex. Budișteanu*. Om de inimă și cu o cultură aleasă, defunctul se pasionase de multă vreme pentru arta și știința orlogeriei, adunându-și o colecție admirabilă de ceasornice și pendule vechi. Era membru fondator al societății noastre încă dela 1903 și s'a interesat totdeauna cu cea mai mare dragoste de progresul ei. Regretatul general a închis ochii în ziua de 1 Noembrie 1918, având cel puțin mângâierea să vadă calvarul țării și al neamului sfârșit și că o epocă nouă de regenerare și libertate națională începe pentru poporul românesc.

Deplângem din suflet moartea acestor iubiți și respectați tovarăși de muncă, cari prin activitatea lor de colecționatori și prin interesul ce l-au arătat societății noastre, vor servi drept exemple de imitat, pentru generațiile viitoare. Amintirea lor va fi totdeauna vie în inimile noastre.

SOMMAIRE

CONST. MOISIL, Les problèmes de la numismatique dans la Grande-Roumanie. Avec l'annexion de tous les pays roumains le domaine de l'activité des numismates s'est élargi. L'auteur développe un programme en vue de l'organisation des travaux pour collectionner le matériel numismatique (monnaies et documents).

M. C. SUTZU, Les origines des monnaies. Dans une conférence faite à Paris en 1917 l'auteur émet une théorie nouvelle et fort plausible sur les origines des monnaies. Celles-ci dérivent des lingaux pondérales pesés. Ces poids avaient servi longtemps aux paiements antérieurs et sont devenus des monnaies complètes le jour où on leur a appliqué une empreinte.

DR. G. SEVEREANU, Numi aerati du Theodosius. Description de deux monnaies en or de l'empereur Théodose I-er, trouvées en Dobrogea et coup d'oeil sur les monnaies de ce genre frappées dans l'antiquité.

W. KNECHTEL, Une nouvelle monnaie inédite du roi Kanites. La pièce a été trouvée aux environs de Balcic, où ont été découverts aussi les autres monnaies des rois scythes de Dobrogea. Sur l'avvers on représente la tête de Demeter avec la couronne d'épis, le voile et le cou entouré d'un colier en perles; sur le revers un épi et une torche. L'auteur croit que les rois scythes ont imité le type de Demeter. d'après les monnaies grecques de Kallatis.

NOUVELLES MÉDAILLES. L'exposition de médailles frappées par l'artiste français André Lavrillier à Iassy en 1918.

BIBLIOGRAPHIE.

CHRONIQUE. Le papier-monnaie émis en Roumanie pendant la guerre. Les billets de la Banque Nationale de 1 et 2 lei; les billets de 50 et 10 bani émis par le Ministère des Finances et le papier-monnaie imprimée par l'administration allemande ennemie dans le territoire occupé de la Roumanie (Billets de 1000, 100, 50, 20, 5, 2 et 1 lei, de 50 et 25 bani. (C. M.).

Notice sur le «sfant» (zwanziger), ancienne monnaie autrichienne de 20 kreitzer, qui a été employé dans les Principautés-Roumaines pendant la seconde moitié du XVIII-e siècle et jusqu'à 1867. (Econom V. Ursăcescu).

Compte d'un banquet de 1830 (G. Nicolăiasa).

NECROLOGUE: C. Alessandrescu, Général Al. Budişteanu, Dr. C. I. Istrati, Vania Paspatti.

COMPTE-RENDU de l'activité de la société en 1916 (Anexe).

Fig. 1.

Fig. 2.

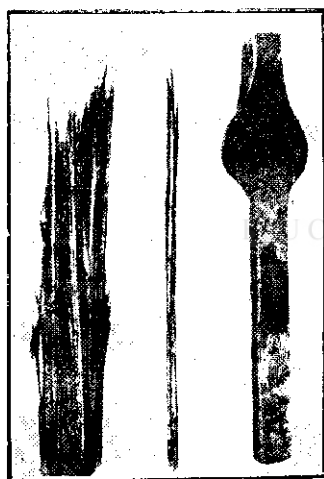

Fig. 3.

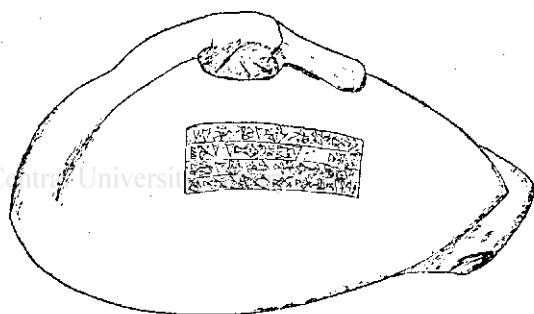
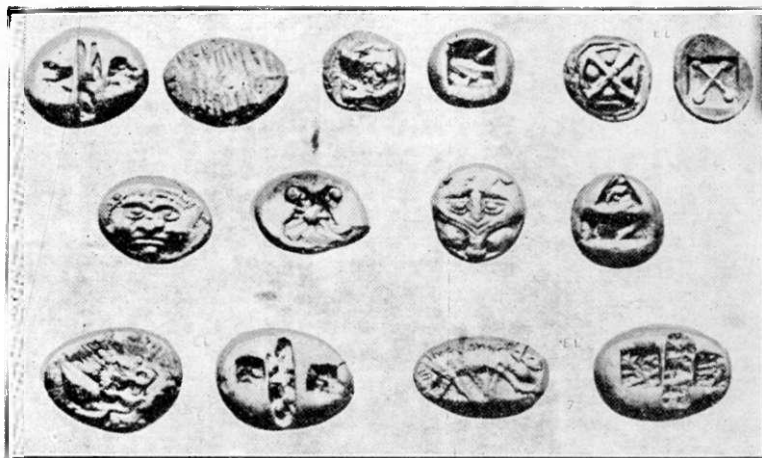

Fig. 4.

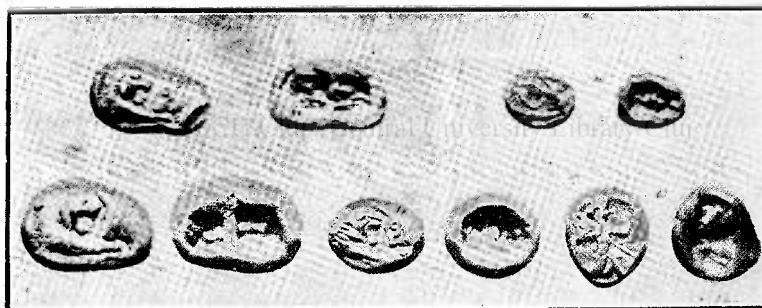

Fig. 5.

1. Securi de bronz din Hagi-Triada. 2. Defilare de soldați egipteni (sec. XVI-in. d. Cr.).
3. Exvoto regelui I'hidon. 4. Pond chaldean. 5. Pond persan.

1, 2, 3 Monete atribuite Lidienilor. 4. Parium. 5. Samos. 6. Milet. 7. Efe.

8—9 Monete de aur dela Cresus. 10—11 Crescizi de argint. 12. Darie de aur.

13. Monetă arhaică din Atena. 14. Monetă din Egina.

BCU Cluj / Central University Library Cluj

CONVORBIRI NUMISMATICE

CONVORBIRI NUMISMATICE

Importanța monumentelor monetare pentru cunoașterea
trecutului românesc

Între diferitele categorii de monumente, pe cari pământul românesc le-a păstrat în sânul său din cea mai îndepărtată antichitate, monetele prezintă un interes deosebit, atât din cauza cantității însemnate în care au ajuns până la noi, cât și pentru numeroasele și prețioasele informațiuni ce ne procură studiul lor.

„O colecțiune de monete, spune marele numismat francez d. E. Babelon, este un depozit oficial de documente contemporane, cari n'au putut fi alterate în decursul timpurilor prin transcrieri greșite, prin interpolări voite, prin suprimări arbitrare ori inconștiente“. 1). „Monetele continuă d-sa, sunt martori oculari și oficiali, chemați fără încetare să facă mărturisiri în vasta anchetă, pe care științele istorice o întreprind, din diferite puncte de vedere, asupra trecutului omenirii; o monetă este, mai adeseori decât se crede, singurul document autentic, care a ferit de profanarea uitării un eveniment istoric“ 2).

În special pentru cunoașterea antichității, monetele au o valoare neprețuită. Numai mulțumită lor au intrat în domeniul istoriei o sumă de personaje și evenimente din vechime

1) Babelon, *Traité des monnaies grecques et romaines* I 1 col. 29,

2) Idem, I. c. col. 33.

cari scăpaseră altor izvoare ; numai cu ajutorul lor s'au putut scoate la iveală o mulțime de credințe și instituții necunoscute ; numai studiul lor a putut lămuri pe deplin anumite împrejurări ale vieții și culturii antice. Monetele sunt cu drept cuvânt reflexul mișcărilor politice, al istoriei artelor, al vieții municipale, al activității comerciale, al expansiunii și influenței în afară, al acelei felurimi de instituțiuni, datine, tradițiuni locale, cari procură studiului antichității o atracțiune atât de puternică 1).

Dar și pentru înțelegerea vieții și culturii medievale și moderne, monetele sunt izvoare de întâia mână. Ele ne oferă date de cea mai mare valoare pentru istoria politică și genealogică a statelor și dinastiilor din aceste timpuri, pentru dreptul și legislațiunea și în special pentru cunoașterea dezvoltării economice și financiare din evul mediu și modern. Întreagă viața medievală, cu nenumărații ei potentați mireni și ecleziastici, cu drepturile și instituțiile ei atât de variate și de curioase, cu nesiguranța continuă ce stăpâna activitatea economică și culturală a omenirii, se oglindește în mulțimea aceea de monete subțiri, bătute fără nici o îngrijire, dintr'un material cu totul inferior, cari ni s'au păstrat într'un număr de variante înfinit de mare.

Tot astfel monetele moderne constituie o icoană fidelă a transformărilor ce s'au operat în timpurile mai noi în viața omenirii civilizate, din toate punctele de vedere. Apariția în acest timp a pieselor comemorative — medaliile — este o dovadă că arta monetară a ținut și ea pas cu progresul general.

Invenție a geniului grec, moneda s'a răspândit în antichitate în toată lumea elenică : atât în țările locuite de Greci

1) Babelon, l. c. col. 34.

cât și în acelea cari au fost numai sub influența — mai mare ori mai mică — a culturii grecești.

Teritoriul ocupat astăzi de neamul românesc, din nordul Carpaților și până la Marea Neagră — vechiul teritoriu geto-dac — a fost și el atins odinioară de această cultură. Pe litoralul basarabean și dobrogean al Mării Negre au existat un număr de colonii ca Tyras, Istros, Tomis, Kallatis, Dionysopolis, cari mai bine de opt veacuri au fost nu numai importante centre comerciale, dar și tot atâtea focare de cultură grecească. Și drept dovezi ale dezvoltării lor economice și culturale, stau pe lângă falnicele ruini ce se mai păstrează încă pe malul mării și din cari s'au scos remarcabile opere de artă, numeroasele serii de monete de aur, argint și bronz, pe cari aceste orașe le-au bătut în tot timpul antichității.

De altă parte strănsele și frecvențele legături comerciale ce le-au avut locuitorii autohtoni din țările noastre — Geții și Dacii — din cele mai vechi timpuri cu centrele comerciale ale lumii grecești, precum și rolul politic și militar, ce l-au jucat ei în desfășurarea evenimentelor din răsăritul Europei, mai cu seamă din veacul al IV-lea în d. Cr., au contribuit ca civilizațiunea greacă să se răsfrângă și asupra lor într'o anumită măsură. Și una din manifestările principale ale acestei influențe este faptul, că imitând pe Greci, Geto-Dacii au bătut și ei monetă.

În sfârșit odată cu cucerirea romană, civilizațiunea greco-romană a pătruns mai adânc și mai efectiv în cele două provincii organizate pe teritoriul geto-dac: Moesia inferioară și Dacia, iar printre numeroasele monumente ce dovedesc răspândirea acestei civilizațiuni, un loc de frunte îl ocupă monetele, ce s'au bătut în aceste provincii, în epoca romană.

Își poate închipui oricine cât de însemnate izvoare sunt toate aceste monete, bătute în antichitate pe teritoriul geto-dac pentru înțelegerea și lămurirea vieții și culturii ce s'au des-

volat odinioară aci, și câtă lumină poate aduce studiul lor în întunecata istorie a acelor timpuri îndepărtate. Mai ales că pentru întreaga perioadă antică din istoria noastră, isvoarele literare contimporane sunt foarte restrânse, atât ca număr cât și ca informațiuni. Scriitorii antici amintesc numai rare ori și foarte sumar despre populațiunea geto dacă, care cea dintâi a pus temelile unei vieți civilizate în țările ce le ocupăm astăzi. Chiar și pentru evenimentele și viața din timpul stăpânirii romane, isvoarele literare sunt cu totul neîndestulătoare, iar cât privește vremurile tulburi ce au urmat acestei stăpâniri, informațiuni scrise asupra lor lipsesc aproape cu desăvârșire. Astfel monumentele arheologice și în special cele numismatice, câștigă o valoare neprețuită și studiul lor devine indispensabil pentru completarea marilor lacune lăsate de isvoarele literare.

Dar monetele bătute în antichitate pe teritorul nostru nu sunt singurele pe cari le-au cunoscut și întrebuințat strămoșii noștri vechi. Comerțul foarte întins ce s'a făcut pe valea Dunării încă din timpul invențiunei monetei (veacul al VII-lea în d. Cr.) și care s'a dezvoltat tot mai mult, a contribuit ca să circule la noi, alături de monetele indigene, un mare număr de monete de-ale orașelor grecești, cari au fost în anumite epoce ale antichității centre comerciale, sau cu cari vechii noștri strămoși au avut legături economice, militare și politice.

Mai târziu, după ce contactul cu Romanii a devenit mai intim, monetele republicei și apoi ale imperiului roman, au intrat în cantități tot mai mari în țările noastre, înlocuind pe celelalte monete străine și chiar pe cele indigene.

De sigur că pentru cunoașterea relațiunilor comerciale, dar în acelaș timp și pentru înțelegerea feluritelor influențe culturale, ce s'au exercitat în antichitate asupra populațiunii de aci, monetele acestea streine, cari au circulat în țările noa-

stre, sunt isvoare de cea mai mare importanță și studiarea lor se impune în aceeași măsură ca și a monetelor indigene bătute pe teritoriul nostru.

Când lumea antică a dispărut și pe ruinele ei s'a ridicat o nouă viață și o nouă civilizație, monetele nu au dispărut, ci au continuat să existe ca niște prețioase instrumente economice și culturale. Iar populațiunea daco-romană a continuat să le întrebuințeze, de sigur pe cât i-a permis dezvoltarea ei economică și culturală.

După ce imperiul roman s'a desmembrat, locul monetelor romane l-au luat cele bizantine și *acestea* au fost monetele întrebuințate de poporul românesc în primele timpuri ale existenței sale ca popor deosebit. Când însă orașele italiene: Veneția, Genova, Ragusa, au pus mâna pe comerțul răsăritean, monetele lor au început să fie căutate tot mai mult și la noi și să înlocuiască pe cele bizantine. În același timp statele mai mari din vecinătatea noastră: Ungaria și Polonia luând o dezvoltare comercială mai însemnată, monetele lor au început să intre și ele în cantități tot mai mari în țările noastre.

Se înțelege că toate aceste monete străine, cari au fost întrebuințate de poporul nostru în prima fază a dezvoltării sale, atât de puțin cunoscută până acuma, constituie un material de informații de cea mai mare valoare pentru cunoașterea stării economice din acel timp și a legăturilor comerciale și culturale cu străinătatea.

Pe la mijlocul veacului al XIV-lea apar, atât în Țara Românească cât și în Moldova, primele monete proprii românești. Apariția lor constituie nu numai o dovadă de independența politică a acestor state, dar și de bună starea lor economică și de progresul lor cultural. De sigur că produsele atelierelor noastre monetare, cari s'au fabricat neîntrerupt timp

de două veacuri și jumătate, sunt și ele documente de cel mai mare preț pentru cunoașterea vieții și culturii poporului nostru, căci ne descoperă manifestări din activitatea lui politică, economică și culturală, cari nu sunt decât prea puțin lămurite de celelalte izvoare istorice. Metalul din care sunt fabricate aceste monete și greutatea lor ne face cunoscut sistemul monetar căruia aparțineau și deci ne indică influența economică externă care a predominat în anumite epoce piața noastră. Legendele lor, scrise uneori în limba latină, alteori în limba slavă, iar mai târziu în românește, ne ajută să precizăm mai bine influențele culturale din afară și marile curente culturale din lăuntru, cari au stăpânit viața noastră în diferite timpuri; stemele și alte mobile eraldice, cari adeseori par adevărate enigme, ne descoperă obiceiuri și instituțiuni sociale pe cari nici nu le bănuiam, legături cu evenimente cari se credea că nici n'au atins țările noastre.

Dar și monetele străine cari au circulat la noi în acest timp, precum și după desființarea atelierelor monetare proprii, au o mare importanță, căci ne dau informațiuni neașteptate despre legăturile comerciale cu străinătatea, despre cursul și valoarea banilor și despre situația economică a țărilor noastre în aceste timpuri.

Iată de ce adunarea și studiarea monumentelor monetare ce s'au produs în țările noastre din cele mai vechi timpuri și până astăzi, precum și a celor străine, cari au circulat la noi, este o datorie a tuturor oamenilor culți, cari vor să aducă o contribuțiune cât de mică la cunoașterea mai deplină și mai exactă a trecutului nostru.

Cele mai vechi ateliere monetare dela noi: atelierele
oraşelor pontice

I. ISTORIC

Primele ateliere monetare pe teritoriul nostru s'au înfiinţat în coloniile greceşti de pe coasta Mării Negre. Aceste colonii întemeiate unele în a doua jumătate a veacului al VII în. d. Cr., altele mai târziu, au reuşit să dezvolte în scurt timp un comerţ înfloritor şi să întemeieze o viaţă culturală superioară aceleia pe care o duceau populaţiunile trace din valea Dunării.

Cea mai nordică dintre ele, Tyra, era aşezată la gura Nistrului, şi împreună cu Olbia, din vecinătatea Odesei actuale, făcea un întins negoţ cu neamurile scitice şi sarmatice din sudul Rusiei de astăzi. Mai în jos, nu departe de gura cea mai sudică a Dunării — în vechime „gura sfântă“, astăzi braţul Sf. Gheorghe — se află o altă colonie grecească, Istros. Şi mai la sud, acolo unde este Constanţa actuală, era colonia Tomis; ceva mai jos de ea, lângă Mangalia, se află oraşul Kallatis; iar şi mai în jos, pe locul Balicului, era colonia Kranoi sau Dionysopolis.

Coloniştii din Tyra, Istros şi Tomis veniseră din Milet, oraş care a posedat unul din cele mai vechi ateliere monetare din întreagă lumea grecească¹⁾; cei din Kallatis erau origi-

---

1) Babelon, *Traité*, II 1 col. 14; Head, *Historia Numorum* (ed. I) p. 502 urm.

nari din Heraklea, care a bătut și ea monetă încă din veacul al V-lea în. d. Cr. ¹⁾; iar Dyonisopolis era o colonie de „Greci amestecați“.

Și unii și ceilalți au ocupat teritoriile pe cari și-au zidit orașele, dela locuitorii autohtoni, Geții; cari s'au stabilit și ei în număr mare în noile așezări.

Cu toată poziția favorabilă comerțului, orașele noastre n'au putut progresa decât foarte încet și nu toate în aceeaș măsură. Istros pare a li reușit cel dintâi să ia o dezvoltare mai mare și tot el a posedat cel dintâi atelier monetar; numai din acest oraș avem monete cari prezintă caracterul monetăriei anterioare veacului al V-lea în. d. Cr. ²⁾. Ceva mai târziu decât Istros s'au dezvoltat orașul Kallatis: după informațiile ce le avem el pare că n'a început să bată monetă decât în veacul al IV-lea în d. Cr. ³⁾. Tot în acest timp a început și monetăria din orașul Tyra. În schimb Tomis era încă pe vremea lui Lysimac (veacul al III-lea în. d. Cr.) un simplu *emporium*, o schelă a Kallatiei și abia pe la anul 200 înainte de Cr. a devenit oraș independent; tot acum încep să apară și primele lui monete ⁴⁾. În aceleași condițiuni se află și Dyonisopolis, care a fost multă vreme o schelă a orașului Odesos (Varna) și n'a putut să-și câștige autonomia și dreptul de a bate monetă, decât cam în acelaș timp ca și Tomis. ⁵⁾.

Se înțelege că pentru a putea bate monetă proprie nu era de ajuns ca orașele noastre să aibă relațiuni comerciale întinse, cari să le asigure o bună stare materială, ci trebuiau să se bucure și de o situațiune politică, care să le garanteze o li-

1) Babelon, l. c. II 2 col 1504 urm., Head, l. c. p. 441 urm.

2) Pick, *Die antiken Münzen von Dacien u. Moesien* I, p. 143.

3) Idem p. 86.

4) Regling, *Die antiken Münzen von Dacien u. Moesien* I, p. 590; cf. și M. C. Sutz, *Poids et monnaies de Tomis*, care susține, că unele monete din Tomis sunt cu mult mai vechi.

5) Pick, l. c. p. 125 urm. cf. și Const. Moisil în *Buletin. Comis. Monum. Ist.* 1914 p. 27 urm.

bertate cât se poate de mare. Situațiunea politică a acestor orașe — ca de altfel a tuturor coloniilor grecești — a fost condiționată de o parte de schimbările ce s'au petrecut în organizația popoarelor vecine, de altă parte de transformările cu caracter general ce au avut loc în lumea antică.

Astfel, deși nu avem probe precise, totuș suntem în drept să credem, că atâta timp cât Scitii au avut o supremație peste teritoriul din dreapta Dunării (veacul al VI-lea în. d. Cr.) orașele noastre n'au putut să se bucure decât de o independență foarte relativă și pe care numai cu mari sacrificii au reușit să o păstreze. Când însă Sitalkes, regele Odrizilor și-a întins stăpânirea până la Dunăre (veacul al V-lea în. d. Cr.) și apoi pe urma lui, marii regi macedoneni Filip II și Alexandru cel Mare (veacul al IV-lea în. d. Cr.) au unit întreg nordul Peninsulei Balcanice cu regatul Macedoniei, ele au fost nevoite de sigur, să recunoască autoritatea acestor suverani, dar în schimb au beneficiat de o autonomie destul de întinsă și de o siguranță mai mare și mai durabilă, amândouă atât de necesare dezvoltării lor comerciale și culturale. Nu încapă îndoială, că noua stare de lucruri, creată prin întinsele cuceriri ale lui Alexandru cel Mare, a trebuit să aibă o influență mare și asupra orașelor noastre, dar în starea actuală a cunoștințelor, e greu de precizat rezultatul acestei influențe.

Desmembrarea imperiului macedonean a avut la început urmări rele pentru orașele noastre. Mai întâi siguranța pe care o creiase autoritatea unor regi ca Filip II și Alexandru cel Mare a făcut loc anarhiei generale, pe care o alimentau certele și ambițiunile diadohilor, și această stare de lucruri nu putea fi de loc avantajoasă orașelor noastre. De altă parte, după ce Lysimac a reușit să pună definitiv stăpânire pe regatul Traciei, de care țineau și orașele acestea, a căutat să domnească în mod despotice, restrângându-le foarte mult libertățile. Atunci pentru a scutura o stăpânire ce devenise prea apăsătoare, coloniile grecești din nordul Mării Negre s'au unit cu popoarele trace și scite și s'au răscolat împotriva

regelui despot (313 în. d. Cr.). Nu cunoaștem în amănunte această răscoală, rezultatul ei însă a fost înfrângerea răsculaților).

Abia după moartea lui Lysimac (281 în. d. Cr.) orașele noastre au putut să-și recâștige vechile libertăți. Sub urmașii acestuia puterea și autoritatea regilor traci slăbind din ce în ce mai mult, legăturile de supunere ale orașelor au slăbit și ele, făcând loc unei adevărate autonomii. Încă pe la 260 în. d. Cr. găsim pe Kallatieni purtând, ca niște adevărați cetățeni independenți, un război cu Bizanțul, care voia să pună stăpânire pe schela lor din Tomis. Pentru a împiedica pe Bizantinii de a se stabili aci, au sărit în ajutorul Kallatiei deoparte Heraklea, metropola ei, de altă parte orașul vecin Istros. Cu toate acestea Kallatienii au suferit o gravă înfrângere, care le-a redus în mod simțitor puterea și influența; dar nici Bizantinii nu s'au putut stabili în Tomis, și astfel acest din urmă oraș, scăpat și de unii și de ceilalți, a rămas de sine stătător²⁾.

Tot în acest timp și Dionysopolis a reușit să se emancipeze de Odesitani și a devenit și el un oraș autonom. Atât în Tomis cât și în Dionysopolis încep să existe din acest timp monete proprii.

Pe la anul 277 în. d. Cr. se stabiliseră la Dunărea de jos mai multe triburi galice, cari au reușit să organizeze un stat celtic în această parte a Europei. Se pare însă că acest fapt nu a schimbat întru nimic situația orașelor noastre, cari au continuat să-și păstreze autonomia câștigată cu atâtea sacrificii. Nici supunerea Macedoniei de către Romani (197 în. d. Cr.) n'a produs vreo schimbare esențială a acestei situații. Când însă pe la 114 în. d. Cr. un nou rege mare se ridică în răsărit, Mithradate VI, și când acesta pornește lupta de liberare de sub stăpânirea romană, orașele noastre de voe, de nevoie sunt târâte în această aventură. Ele intră în legături strânse cu Mithradate, bat chiar monetă de aur cu efigia lui și a

1) Pick, l. c. p. 63.

2) Pick, l. c. p. 63. Regling, l. c. 590.

fiilor săi, și-i dau ajutor armat (88 în. d. Cr.). Dar Romanii au învins pe Mithradate și atunci proconsulul Marcus Lucullus a supus și orașele noastre și le-a încorporat definitiv la statul roman (72 în. d. Cr.)

Cu aceasta perioada lor de autonomie încetează și libertățile lor, între cari era și dreptul de a bate monetă, depind de acum înainte de voința și interesele Poporului Roman.

Izvoarele literare și epigrafice nu ne permit să cunoaștem decât în linii foarte generale dezvoltarea orașelor noastre pontice în perioada de autonomie. Studiul monetelor însă ne oferă o sumă de amănunte, cu ajutorul cărora putem întregi și lămurii unele faze ale acestei dezvoltări și pătrunde mai adânc în viața lor politică, economică și culturală.

O privire generală asupra monetelor ne lămurește, că deși în cursul acestei perioade orașele și-au putut păstra în genere autonomia, adeseori legăturile de dependență față de unii suverani vecini au fost atât de strânse, încât au trebuit nu numai să primească, dar și să bată monete cu efigiile lor. Așa, de pildă, s'au găsit numeroase monete de-ale lui Alexandru cel Mare, Seleucus și Lysimac contramarcate cu stampile de-ale orașului Kallatis, ceea ce înseamnă că la un moment dat aceste monete au circulat, ca și cele autonome, în orașul nostru ¹⁾. Tot așa s'au găsit monete de-ale lui Cassandru, contramarcate cu ștampila orașului Istros ²⁾. Însfârșit, cum am văzut mai sus, atât Istros, cât și Kallatis și Tomis, au bătut monete de aur cu efigiile lui Mithradate și ale fiilor săi.

De altă parte tot monetele ne demonstrează, că dacă în general starea economică a orașelor noastre a mers progresând, au fost și destule epoce de criză și de decadență. Orașul Istros a bătut între anii 400—250 în d. Cr. numeroase serii de monete de argint, cari constituie o dovadă strălucită a pros-

1) Exemple la Pick, l. c. No. 209—216.

2) Un exemplu la Sutz, *Monete inedite* (Analele Acad. Române) p. 36.

perităţii lui economice în acest timp ; între ele nu sunt numai drahme, dar şi monete divizionare de diferite mărimi, şi aceasta însemnează că moneda devenise o necesitate pentru comerţul oraşului. Marea cantitate de monete autonome de bronz, ce s'au bătut în toate oraşele noastre, este o altă dovadă a avântului lor economic în această perioadă, iar execuţiunea îngrijită, uneori chiar artistică, a multor piese, constituie o probă de cel mai mare preţ despre gustul artistic şi îndemnarea meşterilor cari le-au bătut. În schimb tot în acest timp găsim în toate oraşele monete cu greutatea redusă, monete false, monete fabricate din metal prost (billon în loc de argint) sau cu sâmburele de bronz şi numai căptuşite cu o coajă subţire de argint ; deasemenea monete indigene contramarcate, ceace însemnează că li s'a dat curs forţat. Întrebuinţarea acestor subterlugii ne face să întrevădem epoci de criză economică, împrejurări grele, în cari era nevoie să se recurgă la mijloace excepţionale pentru a se face faţă lipsei de numerar. Faptul că în Tomis şi Dionysopolis nu s'au bătut de loc monete de argint, ne îndreptăţeşte, de altă parte, să tragem concluzii cu privire la importanţa cu mult mai mică a acestor oraşe în vremurile mai vechi.

Informaţiuni preţioase putem scoate şi din compararea tipurilor ce se găsesc pe monetele oraşelor noastre. Divinităţile, simboalele şi scenele reprezentate pe ele ne introduc mai adânc în credinţele religioase ale locuitorilor, ne lămuresc asupra divinităţilor mai mult adorate şi asupra acelor cari erau considerate în special ca protectoare ale comerţului. Frecvenţa apariţiei a lui Herakles pe monetele kallatiene este o dovadă de veneraţia specială de care se bucura acest erou, care personifica legăturile cu metropola (Heraklea) ; tot monetele ne lămuresc că el era considerat ca fondator — *κτίστης* — al oraşului. Un cult special pare să fi avut, după cum rezultă din monete, Zeus (sau Marele Zeu) şi Hermes în Tomis ; Apollon şi Helios în Istros. Reprezentarea în mod constant a zeiţei Demeter pe monetele tuturor oraşelor noastre, trebuie pusă,

desigur, în legătură cu marele rol ce-l aveau cerealele în comerțul lor și cu întinsul export al acestui articol, care constituia principalul mijloc de câștig al lor. În sfârșit monetele din Istros ne descoperă stema orașului în perioada autonomă: o acvilă ciugulind un delfin, precum și pe zeul fondator Istros; cele din Tomis pe eroul Tomos, fondatorul mitic al acestui oraș, iar cele din Dionysopolis confirmă legătura dintre numele acestui oraș și cultul lui Dionysos.

Tot cu ajutorul monetelor putem stabili influența economică și culturală ce au exercitat orașele noastre, în perioada autonomă, asupra popoarelor trace din vecinătate. În Dobrogea sudică s'au găsit un număr de monete de bronz imitate după cele din Tomis; pe ele se află numele „regilor“ Kanites, Akrosas și Charaspes. Acești „regi“ cu totul necunoscuți de izvoarele literare și epigrafice, par a fi stăpânit regiunea dobrogeană din vecinătatea orașelor Tomis și Dionysopolis, prin veacul al II-lea înainte de Cristos, de oarece monetele lor imitează monetele bătute în Tomis în acest veac. Dar faptul acesta mai dovedește că stăpânirile mici și efemere ce s'au întemeiat în Dobrogea sudică, se găseau sub influența culturală și economică a orașelor grecești ¹⁾.

Se pare însă că la atâta s'a redus influența orașelor grecești în perioada autonomă, asupra popoarelor trace dela Dunărea de jos. Și proba hotărâtoare despre aceasta ne-o oferă tot monetele. Dintre numeroasele și feluritele monete bătute de către Tracii dela Dunărea de jos, nici una nu imitează vre-o monetă de a orașelor pontice, ci toate sunt imitații de ale monetelor macedonene sau de ale orașelor grecești mai depărtate. Nici unul dintre orașele noastre n'a avut prin urmare, rolul ce l'a avut de pildă Massalia, asupra populațiilor barbare din Galia și Italia nordică, sau Rhoda asupra Celtiberilor din Spania.

1) C. Tachella, *Revue numismatique*, Paris, 1900, p. 397, și 1903, p. 31; Regling, l. c., p. 602 urm.; Knechtel, *Revista catolică*, București, 1912, p. 219 urm.

În sfârșit monetele autonome ale orașelor noastre ne permit să constatăm și anumite legături și influențe mutuale. Unele tipuri monetare din Istros le găsim și în Olbia; tot așa anumite tipuri din Tomis le găsim în Kallatis sau Dionysopolis. Faptele acestea ne-ar îndreptăți să întrevădem existența nu numai de legături religioase intime, dar și comerciale, între orașele noastre. Cu toate acestea trebuie să recunoaștem, că greutatea monetelor diferă atât de mult dela un oraș la altul, încât nici un fel de raport nu se poate stabili între ele.

Cucerirea romană a asigurat orașelor pontice o lungă perioadă de liniște și de siguranță, în schimb vechile lor libertăți au devenit cu mult mai restrânse și această restricție a atins și dreptul de a bate monetă.

Cât timp a fost la Roma regimul republican se pare că orașele noastre n'au avut dreptul monetar, iar după întemeierea imperiului nu li s'a permis să bată decât monete de bronz, ca și celelalte orașe provinciale. Aceste monete trebuiau să poarte pe față efigia împăratului și numai rare ori găsim piese cari fac excepție dela această regulă și au caracterul monetelor autonome.

O altă caracteristică a monetelor din perioada imperială este faptul, că au semne de valoare. În toate orașele se obișnuiește, mai ales dela Marc Aureliu, să se marcheze monetele cu numerele A, B, Γ, Δ, E. cari după toate probabilitățile indică valoarea. Deși monetele cu acelaș semn de valoare din diferite orașe nu au aceeaș greutate, totuș unii numismați au tras concluzia din existența acestor semne în toate orașele noastre, că o legătură comercială mai strânsă s'a stabilit între ele în timpul imperiului roman. Existența unei astfel de legături devenia probabilă și pentru motivul, că în acelaș timp orașele noastre pontice se uniseră din punct de vedere al intereselor religioase și naționale, formând la început o confederație de cinci orașe (*Pentapolis*), iar mai târziu de șese orașe (*Hexapolis*). În fruntea confederațiilor a fost orașul Tomis, care

din această cauză și purta numele oficial de metropolă a Pontului ¹⁾). Nu avem informațiuni mai amănunțite asupra organizării acestei confederații și nici asupra presupusei asociații comerciale nu ne putem pronunța cu siguranță. Ceeace se desprinde din cercetarea monetelor imperiale ale orașelor noastre este, că au avut ca orașe provinciale o situație materială bună, o autonomie relativă și că dintre ele Tomis a fost acela care a reușit să câștige o importanță mai mare.

În adevăr, orașul acesta pare a fi obținut cel d'întâi dela împărații romani dreptul de a bate monetă, căci atelierul lui reîncepe să funcționeze sub Caius Caligula și-și continuă activitatea până sub Filip Arabul. Tyra nu reîncepe a bate monetă decât sub Domițian și urmează numai până la Sever Alexandru. Istros, Kallatis și Dionysopolis reiau activitatea monetară sub Antonin Piul și o continuă până în timpul lui Gordian III și Filip Arabul ¹⁾).

Astfel, timp de veacuri atelierele monetare din orașele noastre pontice au produs nenumărate serii de monete, cari în vechime înlesniau relațiile comerciale și erau semne ale autonomiei lor, iar astăzi constituie izvoare de mână întâie pentru cunoașterea istoriei lor politice, economice și culturale.

II. TIPURI MONETARE

După cum am spus mai sus, cel mai vechi atelier monetar l-a avut Istros, căci numai din acest oraș posedăm monete de argint cari au caracteristica monetăriei grecești din veacul al V-lea în. d. Cr. Acestea prezintă pe față două capete ome-nești, așezate în mod inversat și având părul vălvoi și ochii mari. Pe revers se află o figură pătrată, care este adâncită în corpul monetei și se numește în numismatică *quadratum incusum*. Acest pătrat adâncit este caracteristica monetelor anterioare veacului al V-lea în. d. Cr.

1) Pick, l. c.

1) Pick, l. c., p. 79 și 82, precum și la descrierea monetelor fiecărui oraș în parte.

S'a căutat până acum să se explice în diferite chipuri cele două capete inversate, cari de altfel nu se mai găsesc pe nici un alt monument antic, dar nu s'a ajuns încă la un rezultat satisfăcător; se bănuiește că ar reprezenta zei ai vântului.

Tipul acesta a continuat să se întrebuițeze în Istros și îl găsim pe toate monetele de argint, mai mari ori mai mici, dar cu deosebirea, că pe revers în loc de pătratul adâncit s'a pus marca orașului: o acvilă ciugulind un delfin; legenda este ΙΣΤΡΙΑ (Fig. 1). Această marcă o găsim și pe unele monete

Fig. 1.

de bronz din Istros, nu numai în perioada autonomă, ci chiar și în timpul imperiului.

Monete de argint au bătut și Kallatis și Tyra, dar în număr cu mult mai restrâns și de o singură mărime: drahme. Cele din Kallatis au pe față capul lui Herakles, acoperit cu blana leului nemean, iar pe revers armele eroului: măciuca și arcul cu teaca lui (gorytos), lângă cari se punea de regulă și un spic; numele orașului este prescurtat: ΚΑΛΛΑΤΙ (Fig. 2).

Fig. 2.

În Tyra monetele de argint reprezintă pe față un cap feminin (Medusa?), iar pe revers un taur înfuriat și numele

oraşului: ΤΥΠΑΝΟΝ (Fig. 3). Există şi o singură monetă tomitană de argint, reprezentând pe faţă capul lui Apollon, iar

Fig. 3.

pe revers un tripied, dar ea este fabricată dintr'un material atât de inferior, încât mai curând poate fi pusă între monetele de bronz.

Monetele autonome de bronz prezintă în toate oraşele tipuri foarte variate; de regulă pe faţa lor se află chipul unei divinităţi, iar pe revers vreun simbol sau atribut în legătură cu acea divinitate.

Interesante sunt pentru Istros monetele de bronz, cari prezintă pe faţă capul lui Apollon, iar pe revers marca oraşului: acvila ciugulind delfinul (Fig. 4), sau acele ce au pe

Fig. 4.

faţă capul zeului Helios sau al Demetrei şi pe revers tot marca oraşului. O serie caracteristică formează monetele de bronz ce au pe faţă capul zeului fluvial Istros, cu coarne, şi pe revers aceeaş marcă. Zeul Istros este reprezentat pe o monetă şi ca fondatorul al oraşului — Κελευς; pe revers această

monetă infățișează pe Hermes, ținând în mâna dreaptă o pungă, în stânga caduceul (Fig. 5).

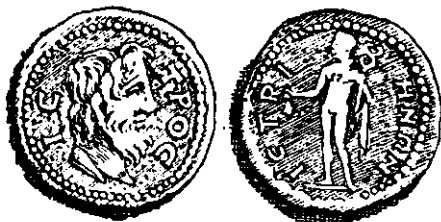

Fig. 5.

În Kallatis cele mai obișnuite monete autonome de bronz au pe față capul lui Herakles, iar pe revers armele lui (măciuca, arcul cu teaca) și un spic. Numeroase sunt și monetele ce reprezintă pe față capul Demetrei, iar pe revers o coroană de spice, un tripied sau Dioscurii (Fig. 6). Herakles

Fig. 6.

fiind considerat mai târziu ca zeu fondator al orașului, s'au bătut numeroase serii de monete de bronz, cari pe față aveau chipul lui, cu legenda KTICTHC, iar pe revers o altă zei-tate (Fig. 7).

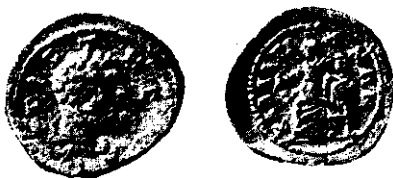

Fig. 7.

În Tyra cele mai mari și mai vechi monete autonome de bronz au pe față chipul unui zeu (Herakles, Apollon etc.), iar pe revers un cap de cal, un bou sau un atribut al zeului de pe față; și monetele mai mici au capete de divinități și animale sau atribute referitoare la ele (Fig. 8).

Fig. 8.

În Tomis printre seriile de monete autonome se remarcă în primul rând acelea cari au pe față capul lui Zeus (sau Marele-Zeu?) iar pe revers o acvilă (atributul lui Zeus) într'o coroană. (Fig. 9). Altele mai mici au pe față acelaș cap, iar pe revers

Fig. 9.

părțile dinainte ale cailor Dioscurilor, sau numai două stele, cari se referă și ele la Dioscuri. Și Hermes și Demeter se

Fig. 10.

găsesc adeseori figurați pe monetele autonome din Tomis, și atunci pe revers sunt atribuite de ale lor (caduceu, spice) Eroul fondator al orașului, Tomos, este și el reprezentat pe mai multe serii de monete (Fig. 10).

În sfârșit la Dionysopolis tipul obișnuit este capul lui Dionysos cu coroana de iederă, iar pe revers o coroană de foi de vițe cu struguri, având în lăuntru atribuite iar jos numele orașului. (Fig. 11). Și Demeter se află pe unele monete; în acest caz coroana de pe revers este de spice.

Fig. 11.

Monete de aur nu avem decât din Istros, Kallatis și Tomis; ele au fost bătute, cum am spus mai sus, cu ocazia alianței acestor orașe cu Mithradate VI, regele Pontului. Pentru toate trei orașele este același tip, imitat după monetele lui Lysimac: pe față capul unui rege (Mithradate, un fiu al său, sau capul unui rege necunoscut), pe revers Athena Nikephoros, stând pe tron și ținând în mâna dreaptă o Nike (Victorie), iar stânga răzimată pe scut. Legenda este ΒΑΣΙΑΕΩΣ ΔΥΣΙΜΑΧΟΥ, iar numele orașului este scris prescurtat pe laturea tronului. Dedesupt se află de regulă un trident (Fig. 12).

Fig. 12.

Cât privește monetele imperiale în toate orașele găsim cam aceleași tipuri. Pe față este capul sau bustul împăratului, pe revers o divinitate, o acvilă, un trofeu, etc. Ele sunt de mai multe mărimi și au indicată valoarea prin cifrele A, B, Γ, Δ, E; adeseori sunt arătate și valori intermediare: $A < (1\frac{1}{2})$ sau $\Delta < (4\frac{1}{2})$. Un tip interesant apare sub Gordian: bustul împăratului este așezat față în față cu bustul zeului Sarapis; tot în timpul lui unele orașe (Tomis) au bătut monete de o mărime neobișnuită (35 m.m.) și executate cu multă îngrijire.

Pe unele din aceste medalioane împăratul este reprezentat în chip deosebit: pe cap are coroană radiată, în mâna stângă ține globul pământesc, iar dreapta o ridică în sus făcând gestul ca și cum ar binecuvânta. Pe vers găsim sau o zeităte: Athena (Roma?), Tyche, Hygieia cu Asklepios și Telesphoros, sau o înfățișare a împăratului, uneori călărind în galop și doborând la pământ un dușman, alteori stând în fața unui altar, iar în dosul lui o Victorie îi pune o coroană pe cap. Numărul acestor piese este foarte restrâns și de aceea contează printre raritățile monetare.

Dintre monetele tomitane au o legătură mai strânsă cu istoria noastră două serii din timpul lui Traian. Una cuprinde monetele ce reprezintă pe față bustul împăratului, iar pe revers un trofeu, care are foarte mare asemănare cu trofeul de la Adam-Clissi. În adevăr pe monetele mai bine executate din această serie, trofeul se compune dintr'un postament circular, deasupra căruia se înalță trofeul propriu zis; proporția între înălțimea postamentului și a trofeului este aceeași ca și la monumentul dela Adam-Clissi. De altfel era și natural ca falnicul monument triumfal, ridicat de Traian în apropierea orașului Tomis, să figureze pe monetele de acolo, ca un omagiu față de împăratul care prin victoriile strălucite, câștigate asupra popoarelor dela nord, a asigurat pentru mult timp liniștea și prosperitatea Tomitanilor.

Ceialaltă serie se compune din monete dela diferiți împărați (Vespasian, Tit, Domițian și Nerva), foarte uzate și ștam-

pilate cu o contramarcă dreptunghiulară pe care se văd literele T P A, inițialele numelui lui Traian (scris grecește). (1) Faptul că în timpul lui Traian orașul Tomis a fost nevoit, la un moment dat, să utilizeze piesele demonetizate ale împăraților anteriori și să le dea curs forțat prin aplicarea ștampilei arătate, dovedește că s'a găsit într'o situație foarte gravă, care nu-i permitea să aibă la dispoziție materialul necesar pentru monetărie, nici fondurile trebuincioase. Într'o situație de acest fel n'au putut fi Tomitanii pe vremea lui Traian, decât cu ocazia năvălirilor ce le-au făcut peste Dunăre Dacii și Roxolanii, în cursul războaelor purtate pentru cucerirea Daciei și când se vede că orașul Tomis a fost și el asediat de aceștia.

În timpul imperiului, orașele noastre au ținut de provincia Moesia inferioară și din acest punct de vedere este interesant că în legendele lor nu se află niciodată numele guvernerilor provinciei, cum se află pe monetele orașelor mai noi, Nikopolis și Markianopolis, și pe cele din orașele Traciei.

Aceasta nu însemnează că orașele noastre se găseau față de imperiul roman într'o situație de drept superioară orașelor întemeiate mai târziu, ci numai că ele, ca orașe mai vechi, obținuseră dreptul de a bate monetă direct dela împărați, pe când cele întemeiate mai târziu l-au primit dela guvernatorii provinciei.

După cum se vede din această scurtă privire asupra monetăriei orașelor noastre pontice, studiul monetelor ce s'au bătut în atelierele lor, poate nu numai să lămurească o mulțime de chestiuni întunecate din istoria lor politică și culturală, dar și din istoria generală a antichității.

1) Sutzu, Buletinul Societății Numismatice Române, 1908 p. 13; Regling, l. c. p. 677 și 679.

P.183

BULETINUL

SOCIETĂȚII NUMISMATICE ROMÂNE

PUBLICAȚIUNE TRIMESTRIALĂ

Sub îngrijirea D-ului

CONSTANTIN MOISIL

PROFESOR SECUNDAR, NUMISMAT-AJUTOR ȘI MEMBRU CORESPONDENT
AL ACADEMIEI ROMÂNE

BCU Cluj / Central University Library Cluj

ANUL XIV

1919

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CURȚII REGALE **F. GÖBL FIU**

19, Strada Regală, 19

1919.

C. 3995.

TABLA de MATERII pe ANUL 1919

Studii și cercetări.

	Pag.
<i>Knechtel W.</i> , O nouă monetă a regelui scit Kanites	25
<i>Moisil C.</i> , Problemele numismatice în România Mare	1
<i>D-r Severeanu G.</i> , «Numi áerati» dela Theodosius I	20
— Tezaurul din Gherghina	45
<i>Sutzu M. C.</i> , Originea monetelor. Trad. de C. Moisil	6

Noutăți medalistice

<i>C. M.</i> , Expoziția de medalii a d-lui Lavrillier	34
--	----

Bibliografie

<i>Morărescu-Adria</i> , Despre monete și lingouri (C. M.)	36
<i>Dr. Anghelescu I. N.</i> , Evoluția economică a țărilor Românești (C. M.)	37
<i>Băicoianu C. I.</i> , Banca Națională în timpul ocupației (C. M.)	37
<i>Teianu N. C.</i> , Biletul Băncii Generale Române (C. M.)	38

Cronica

Emisiunile de hârtie monetă în România în timpul războiului.	38
Ceva despre sfaț	40
Cheltuelile unui ospăț la 1830	41
Monete polone cu stema Moldovei, ...	139

Necrolog

<i>C. Alexandrescu; General Al. Budișteanu, Dr. C. Istrati; V. Paspatti,</i>	42
--	----

Planșe

- I. Obicete de bronz întrebuințate ca monete.
- II. Cele mai vechi monete grecești.

Anexă

Moisil C., Convorbiri numismatice.